

STRAFFUTMÅLING VED SEKSUALFORBRYTELSE

EN UNDERSØKELSE AV RETTSPRAKSIS ETTER STRL. §§192,195 OG 196

Kandidatnummer: 423

Veileder: Statsadvokat Bjørn Kristian Soknes

Leveringsfrist: 25.11.06

Til sammen 17999 ord

25.11.2006

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Presentasjon av tema	1
1.2	Avgrensninger mot nærliggende tema	2
<u>2</u>	<u>METODE</u>	<u>3</u>
2.1	Generelle avgrensninger for oppgaven	3
2.2	Rettskilder	3
<u>3</u>	<u>STRAFFUTMÅLING</u>	<u>5</u>
<u>4</u>	<u>SEKSUALFORBRYTELSE</u>	<u>6</u>
4.1	Seksualforbrytelser før og nå	6
4.1.1	Kriminalloven av 1842	6
4.1.2	Straffeloven av 1902 – slik den opprinnelig lød	7
4.1.3	Straffeloven av 1902 – med senere endringer	8
4.1.4	Særlig om endringene innført ved lov nr.76/2000	9
4.2	Begrepsavklaring	10
4.2.1	Samleie	10
4.2.2	Seksuell omgang	10
4.3	Kort om de mest sentrale bestemmelsene for oppgaven	11
4.3.1	Voldtekt – §192	11
4.3.2	Seksuell omgang med barn under 14 år – §195	12
4.3.3	Seksuell omgang med barn under 16 år – §196	13
4.3.4	Incest – §197	14

5 STRAFFUTMÅLING VED SEKSUALFORBRYTELSE I ET HISTORISK

PERSPEKTIV

16

5.1 Begynnelsen av 1900-tallet

16

5.1.1 "En meget letsindig kvinde..."

16

5.2 1960 og 70-tallet

17

5.2.1 Vurderingen av "sjelelig skade"

17

5.2.2 Kan en "voldta" sin ektefelle?

18

5.2.3 Risikobetraktninger

19

5.3 Før lovendringen i 2000

20

5.3.1 En gradvis skjerping av straffutmålingen

20

6 RETTSTILSTANDEN I DAG

22

6.1 En undersøkelse av rettspraksis

22

6.2 Innledende om straffutmålingsmomenter

23

6.3 Straffutmålingsmomenter ved voldtekt – §192

24

6.3.1 Handlingens art

24

6.3.2 Handlingens grovhet

27

6.3.3 Betydningen av relasjonen mellom domfelte og fornærmede

29

6.3.4 Risikobetraktninger

30

6.3.5 Tidsforløpet

31

6.3.6 Betydningen av at fornærmede er prostituert

32

6.3.7 Fotografering eller filming av overgrepet

32

6.3.8 Gjentakelse

33

6.3.9 Etterfølgende psykiske problemer

33

6.3.10 Øvrige momenter

34

6.4 Straffutmålingsmomenter ved seksuelle omgang med barn under 14 år – §195

36

6.4.1 Alvorlig tillitsbrudd

36

6.4.2 Handlingens grovhet

37

6.4.3 Etterfølgende psykiske problemer

38

6.4.4 Betydningen av at domfelte og fornærmede ble kjent via Internett

38

6.4.5	Kjæresteforhold	39
6.4.6	Tidsforløpet	40
6.4.7	Tilståelse	40
6.4.8	Domfeltes unge alder	42
6.4.9	Størrelsen på aldersforskjellen	42
6.4.10	Villfarelse om alder	43
6.4.11	Domfeltes personlige forhold	43
6.4.12	Belastninger for domfelte	44
6.4.13	Øvrige momenter	45
6.5	Straffutmålingsmomenter ved seksuell omgang med barn under 16 år – §196	47
6.5.1	Kort om jevnbyrdighet i alder og utvikling	47
6.5.2	Aldersforskjell	47
6.5.3	Betydningen av at partene ble kjent via Internett	48
6.5.4	Kjæresteforhold	48
6.5.5	Handlingens grovhet	49
6.5.6	Øvrige momenter	51
6.6	Hvilke straffereaksjoner benyttes?	52
6.6.1	Ubetinget/betinget fengsel – bruk av deldom	52
6.6.2	Samfunnsstraff	54
6.6.3	Forvaring	56
6.6.4	Rettighetstap	59
6.7	Straffenivået	59
6.7.1	Straffenivået ved voldtekt – §192	59
6.7.2	Straffenivået ved seksuell omgang med barn under 14 år – §195	60
6.7.3	Straffenivået ved seksuell omgang med barn under 16 år – §196	61
<u>7</u>	<u>BORGELIGE RETTSKRAV</u>	<u>62</u>
7.1	Kort om ulike former for erstatning	62
7.2	Særlig om oppreisning	62
7.2.1	Utviklingen av en objektiv norm for oppreisningsbeløpet i voldtektssaker	62
7.2.2	Differensiering i forhold til utvist skyld	64
7.2.3	Oppreisning til barn	64

<u>8</u>	<u>KONKLUSJON</u>	<u>65</u>
<u>9</u>	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>67</u>
<u>10</u>	<u>ELEKTRONISKE DOKUMENTER</u>	<u>67</u>
<u>11</u>	<u>LOVREGISTER</u>	<u>A</u>
<u>12</u>	<u>REGISTER OVER FORARBEIDER</u>	<u>A</u>
<u>13</u>	<u>DOMSREGISTER – DOMSGRUNNLAGET FOR UNDERSØKELSEN</u>	<u>B</u>
<u>14</u>	<u>DOMSREGISTER – SAMTLIGE DOMSHENVISNINGER I TEKSTEN</u>	<u>C</u>

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema

Temaet for spesialoppgaven er straffutmåling ved seksualforbrytelser, og er valgt etter aktualitet samt interesse for området. Seksualforbrytelser skiller seg fra en rekke andre straffbare forhold ved den særskilte effekt handlingen ofte har på offeret. Selv om det kan være vanskelig å fastslå hvor skadelige slike handlinger er og vil være for den enkelte, vil denne type handlinger i mange tilfeller oppleves som svært krenkende for fornærmede.

På seksualforbrytelsesens område er det grunn til å anta at det er store mørketall. Mange overgrep anmeldes aldri og blir således heller ikke gjenstand for rettergang. I 2005 ble 798 voldtekter anmeldt i Norge¹. Om lag 84% av alle anmeldte voldtekter henlegges på grunn av bevisets stilling. Av de 16% der tiltale faktisk tas ut, ender mellom 30 og 40% med frifinnelse². Dette gir et innblikk i hvor vanskelig det faktisk er å få overgriperen i voldtektssaker domfelt i Norge. FN kritiserte Norge i 2003 nettopp fordi så få anmeldte voldtektssaker førte til domfellelse.³

Opinionen har mange meninger om straffutmåling ved seksualforbrytelser. Og spørsmål om strengere straffer er et hett politisk tema. Målet med oppgaven er å belyse straffutmålingen i denne type saker i det norske rettssystemet i dag, samt å sette det i et historisk perspektiv. Ønsket har vært å undersøke hva som vektlegges ved straffutmålingen og de ulike momentenes relative vekt i forhold til hverandre. Hvor stor betydning har handlingens art og grovhet sammenholdt med forhold på gjerningspersonens side? I hvor

¹ Kriminalstatistikken

² Informasjon fra statsadvokat Soknes

³ Artikkel av Hennum

stor grad anvendes betingede straffer og deldom i denne type saker? Og samsvarer bruk av slike straffereaksjoner med den alminnelige rettsfølelse?

Dette er spørsmål jeg vil forsøke å besvare gjennom oppgaven. Fordi det engasjerer og fordi det er viktig.

1.2 Avgrensninger mot nærliggende tema

Bevis i voldtektssaker var et tema jeg nølte lenge ved. Bevismessig kan voldtektssaker volde store problemer. Seksuell omgang mellom voksne personer er basert på frivillighet, mens voldtekt innebærer det motsatte. I straffesaker må det kunne bevises utover enhver rimelig tvil at tiltalte er skyldig for at denne skal kunne domfelles for handlingen. Det skal således mye til, og sannsynlighetsovervekt er ikke tilstrekkelig. I mange voldtektssaker foreligger verken vitneutsagn eller biologiske bevis, det ender med ord mot ord, og gjør prosessen med straffeforfølging vanskelig. Voldtektsmottakene rundt om i landet bidrar til å sikre biologiske spor etter en voldtekt, og representerer således et svært viktig bidrag ved forfølgningen av slike saker. I Norge i dag er det rundt 20 voldtektsmottak, og således vil en flere steder være nødt til å reise langt for å få den behandlingen og sporsikringen slike tiltak tilbyr. Som nevnt henlegges rundt 84% av alle anmeldte voldtekter i Norge grunnet bevisets stilling.

Temaet ligger i samme kategori som oppgavens, men tilhører skyldspørsmålet. Det viktigste for den fornærmede må være at gjerningspersonen blir kjent skyldig, men vel så viktig vil det være at den domfelte får en straff som føles rettferdig. Nå er det riktig nok ikke slik at offeret eller dennes familie er de som avgjør hva som anses som passende straff i det enkelte tilfellet, men det er klart at straffutmålingen må stå i et visst forhold til folks alminnelige rettsoppfatning for å opprettholde troen og respekten for rettsapparatet. Jeg har derfor valgt å fokusere på straffutmålingen.

2 Metode

2.1 Generelle avgrensninger for oppgaven

Jeg har valgt å ta for meg straffutmåling ved flere seksualforbrytelser fremfor å begrense oppgaven til ett enkelt straffebed. Dette fordi flere straffutmålingsmomenter ved ulike seksualforbrytelser er de samme. Undersøkelsen av rettspraksis, jfr. kapittel 6, har jeg av hensyn til oppgavens omfang imidlertid avgrenset til straffutmåling etter Almindelig borgerlig Straffelov av 22 mai 1902 nr.10 (Straffeloven) §§192, 195 og 196.

Det presiseres at oppgaven avgrenses mot avgjørelser som omhandler domfellelse for både seksualforbrytelser og forbrytelser av annen karakter, som for eksempel seksualdrap og saker som også omfatter betydelig voldsbruk. Avgrensningen er foretatt av praktiske årsaker, da det i disse tilfellene kan være vanskelig å skille ut de ulike forbrytelsenes betydning for straffutmålingen. Videre ville oppgavens omfang ved en inkludering av også disse sakene bli for vid. Det er imidlertid gjort enkelte unntak for avgjørelser der forbrytelsen som ikke rammes av strl. kapittel 19 er av mindre alvorlig karakter og således ikke får særlig betydning for straffutmålingen i den enkelte sak. Dommer som omhandler brudd på flere bestemmelser innenfor kapittel 19 er imidlertid omfattet.

Det avgrenses mot forseelser mot sedeligheten, jfr. strl. kapittel 38. Det presiseres at problemstillinger knyttet til skyldspørsmålet holdes i sin helhet utenfor.

2.2 Rettskilder

Rettskildene har hovedsaklig vært straffeloven og forarbeider til denne, representert ved NOU 1997:23 Seksuallovbrudd og Ot.prp.nr.28 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd). Rettspraksis har naturlig nok vært av avgjørende

betydning for oppgaven. Den historiske fremstilling baserer seg i stor grad på juridisk litteratur og tidligere rettspraksis.

3 Straffutmåling

Straffutmåling omfatter både hvilken straffereaksjon lovovertrederen skal idømmes og straffens lengde. Ved utmålingen er det gjennom rettspraksis fremsatt en rekke straffutmålingsmomenter som tillegges vekt enten i skjerpende eller formildende retning.

Lov angaaende Forbrydelser av 20de August 1842 (Kriminalloven) inneholdt generelle regler om momenter som skulle komme i betraktning i forbindelse med straffutmålingen. Dette ble imidlertid ikke videreført i straffeloven av 1902⁴, og vi har i dag ingen generell hjemmel for momenter som skal tillegges vekt ved straffutmålingen. Kun noen få bestemmelser inneholder regler av denne art, som for eksempel straffeloven §59 annet ledd, der det fremgår at retten, ved straffutmålingen, skal ta i betraktning om siktede har gitt en uforbeholden tilståelse.

Straffutmålingsmomentene har vært gjenstand for en gradvis utvikling gjennom rettspraksis, der straffen utmåles basert på domstolenes skjønnsmessige avveininger innenfor lovens vide strafferammer.

Både Sverige, Finland og Danmark har egne, generelle bestemmelser om straffutmåling. Nå er det imidlertid fremmet forslag om å innføre en egen generell bestemmelse om skjerpende eller formildende straffutmålingsmomenter i den nye straffelovens alminnelige del.⁵

⁴ Justis- og politidepartementet, Høringsnotat – ny straffelov. 2005

⁵ Justis- og politidepartementet, Høringsnotat – ny straffelov. 2005

4 Seksualforbrytelser

4.1 Seksualforbrytelser før og nå

I dag er det hovedsakelig menn som domfelles for seksualforbrytelser. Slik har det imidlertid ikke alltid vært. Rundt midten av 1800-tallet var det kvinner som toppet sedelighetsstatistikken i Norge. I 1860 var kvinnes andel av sedelighetsforbrytelsene hele 61,3%, mens den i 1976 hadde sunket helt ned til 1,0%. Den kraftige nedgangen skyldes først og fremst avkriminalisering av spesielle sedelighetsforbrytelser, som leiermål, konkubinat og prostitusjon.^{6 7} Det har således vært betydelige endringer innenfor hva som klassifiseres som seksual-, eller sedelighetsforbrytelser.

4.1.1 Kriminalloven av 1842

Lov angaaende Forbrydelser af 20de August 1842 (Kriminalloven) Attende Kapitel, var titulert med kapitelloverskriften ”Om Løsagtighed”. Datidens sedelighetsforbrytelser omhandlet en rekke handlinger som i dag er allmenn aksepterte og avkriminaliserte, som for eksempel ugift samliv, såkalt konkubinat, jfr. 18–22, og utroskap, jfr. 18–23.

Bestemmelsen om homofili omhandlet bare ”legemlig Omgjengelse (...)mellem Personer af Mandskjøn”. Kvinner var således etter lovens ordlyd ikke omfattet av straffebudet.

For ugift samlivs vedkommende het det i 18–22: ”Leve ugifte Personer sammen, som om de vare Ægtefolk, straffes de med Bøder eller Fængsel.”⁸

⁶ Leiermål vil si at en mann besvangrer tre ulike kvinner eller en kvinne besvangres tre ganger av tre ulike menn uten at vedkommende ”med nogen av dem lovligen er kommer i Ægteskab”. Konkubinat betyr ulovlig samliv: ”Leve ugifte Personer sammen, som om de vare Ægtefolk...”.

⁷ Høigård og Snare, 1982

⁸ P.Kjerschow, 1896 s.303 følgende

I Eilert Sundts avhandling ”Om sædelighetstilstanden i Norge” fra 1857 beskrives blant annet ulike synspunkter på hvorvidt den nyere lovgivning, Kriminalloven, hadde forverret sedelighetstilstanden. Sundt gjengir i boken synspunktene til en vitenskapsmann, som uttalte: ”(...)jeg er ganske overbevist om, at kriminal-loven af 1842 har bidraget til at fremme usædelighed og løstgithed (...)Kriminal-loven af 1842 var en revolution i vor lovgivning, en pludselig og voldsom forandring af samme. Den gik for vidt i at løsne de tilvante lovens bånd på de kjødelige lyster.”⁹

4.1.2 Straffeloven av 1902 – slik den opprinnelig lød

I straffeloven av 1902 tilsvarende kapittel 19 den tidligere kriminallovens kapittel 18. Kapitteloverskriften ble imidlertid endret til Forbrydelser mod sedeligheden.

Sedelighetskapittelet i ny straffelov inneholdt flere større endringer sammenliknet med kriminalloven. Mens kriminalloven, med unntak av homofilbestemmelsen, kun rammet utugtigt forhold mellom personer av forskjellig kjønn, omfatter bestemmelsene i kapittel 19 begge kjønn.¹⁰ I kriminalloven 18–1, som omhandlet voldtekt, het det eksempelvis: ”Hvo som enten ved Anvendelse af Vold, eller ved Trusler, der medføre overhængende fare for Nogens Liv eller Helbred, tvinger en Kvinde til legemlig Omgjængelse (...)” Videre kan 18–19 fremheves i denne sammenheng; ”Bedriver Nogen Utugt med Kvinde, som er over tolv, men yngre end femten Aar (...).¹¹ (Mine understreknings.) Ved ikrafttreddelsen av straffeloven av 1902 gikk man over til nøytrale begreper, som ”nogen” og ”barn”. Hagerup uttrykker imidlertid følgende: ”Selvfølgelig vil imidlertid i de fleste tilfælde forbrydelsen have en grovere karakter, hvor den er rettet mod den kvindelige kjønnsære (...).¹²

⁹ Sundt 1857 s.261-263

¹⁰ Hagerup 1903, s.166

¹¹ Kjershow 1896, s.303 følgende

¹² Hagerup 1903, s.166-167

I Straffelovkommisjonens motiver til utkast til almindelig borgerlig straffelov, 1896, s.175 uttrykkes følgende: ”Særlig hva barn angår, synes det ganske unektelig, at de uten hensyn til kjønn bør ydes strafferettslig beskyttelse. En gutts forførelse er vel ingeniunde umiddelbart av så skadelig betydning for ham, som et pikebarns for henne, men hans leden inn i utskeielser allerede i barnealderen vil dog meget ofte i sine videre følger kunne være likeså bedrøvelige og fremkalle en fysisk og moralsk ødeleggelse, som han ellers vilde være bevart for, selv om han som yngling ingeniunde bevarer barnealderens renhet.”¹³

Andre større endringer verdt å nevne er at straffeloven av 1902 ikke videreførte straffebud for å prostituere seg, ei heller videreførte den noen straffebestemmelse mot besvangrelse utenfor ekteskapet.¹⁴

4.1.3 Straffeloven av 1902 – med senere endringer

Straffeloven av 1902 er fortsatt gjeldende rett i dag. Nedenfor følger en oversikt over de betydelige endringene sedelighetskapitlet har gjennomgått.

I 1927 ble flere regler betydelig skjerpet, da rettspraksis på området ble kritisert for ikke å være streng nok, i tillegg til at antall registrerte seksuallovbrudd var økende. Blant straffskjerpelsene kan nevnes at minstestrafen for voldtekt og utuktig omgang med barn under 14 år ble hevet betraktelig, fra 1 til 3 år. I 1963 ble minstestraffene for voldtekt og utuktig omgang med mindreårige imidlertid senket til 1 års fengsel, da det fremgikk av flere høyesterettsavgjørelser at minstestraffene hindret retten fra å utmåle den straff de mente var riktig i de enkelte tilfellene. Ved samme lovendring opphevet man også den til da eksisterende straffebestemmelsen om straff for den som ikke giftet seg med en kvinne som hadde latt seg besvangre i tillit til et ekteskapsløfte. Nok en endring av sedelighetskapitlet fant sted i 1972 da bestemmelsene om homoseksuell omgang mellom menn og utuktig omgang med dyr ble opphevet. I 1985 ble pornografibestemmelsen endret

¹³ Kjerschow 1930, s.501

¹⁴ Hagerup 1903, s.167

og i 1992 ble innførsel og besittelse av barnepornografi gjort straffbart. I 1992 ble også enkelte bestemmelser skjerpet for å skape strengere reaksjoner ved seksuelle overgrep mot barn. Dette gjaldt blant annet §§195 og 196. Strafferammene ble hevet, hvilket også medførte at foreldelsesfristen for disse sakene ble forlenget. Videre ble samleiedefinisjonen utvidet. I 1995 ble hallikbestemmelsen tilført et nytt ledd og i 1998 ble voldtektsbestemmelsen endret. §192 fikk et tillegg som tilsier at det ved vurderingen av om det er utøvet vold skal legges vekt på om fornærmede var under 14 år. Videre medførte lovendringen i 1998 at straffeloven §68 ble endret slik at foreldelsesfristen i saker om overgrep mot barn under 14 år ikke begynner å løpe før fornærmede har fylt 18 år.¹⁵

4.1.4 Særlig om endringene innført ved lov nr.76/2000

Den siste omfattende lovendringen straffeloven kapittel 19 gjennomgikk var ved lov nr.76/2000. Endringene trådte i kraft 11.08.00 og representerer et avgjørende skille for foreliggende oppgaves fremstilling. Formålet med lovendringen var dels en forenkling og modernisering, dels en styrking av barns og kvinners vern mot seksuelle overgrep¹⁶. Det gis i Ot.prp.nr.28 (1999-2000) klart uttrykk for at straffnivået i grove overgrepssaker mot barn samt grove voldtektssaker synes å være for lavt, og at dette bør skjerpes gjennom praksis.

Dette innebar flere større materielle endringer. Blant disse nevnes først og fremst heving av minstestrafen for voldtekt til samleie og samleie med barn under 14 år fra 1 til 2 år, samt innførselen av et nytt siste ledd i §192 om grov uaktsom voldtekt. I tillegg ble seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen definert som voldtekt. Denne type overgrep ble tidligere omfattet av §193, som i motsetning til §192 ikke oppstilte noen minstestraft for samleie. For øvrig endret kapittel 19 navn til Seksualforbrytelser.

¹⁵ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) punkt 2.4

¹⁶ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) punkt 1

Kort kan nevnes innførselen av et eget straffebud om barnepornografi, §204a, innført ved lov nr.29/2005. Dette er for øvrig den siste lovendringen i kapittel 19.

4.2 Begrepsavklaring

Seksualforbrytelser er fellesbetegnelser på forbrytelser som krenker den enkeltes private sfære når det gjelder seksualitet. Det er tale om integritetskrenkelser, men forskjellene i grovhet varierer i stor grad. Jeg skal i det følgende ta for meg begreper som særlig gjør seg gjeldende ved flere av straffebudene i kapittel 19.

4.2.1 Samleie

Med samleie forstås både vaginalt og analt samleie, jfr. strl. §206. For øvrig likestilles også enkelte andre handlinger med samleie. Dette er innføring av gjenstand i skjede eller endetarmsåpning samt innføring av penis i munn. Med henhold til sistnevnte alternativ er dette begrenset til innføring av gjerningsmannens penis i fornærmedes munn, jfr. Rt.2004 s.252. Overgrep der fornærmedes penis føres inn i munn likestilles således ikke med samleie.

For handlinger som omfattes av §195 likestilles også innføring av penis inn i og mellom de store og små kjønnslepper med samleie.

4.2.2 Seksuell omgang

Lovendringen i 2000 innebar at "seksuell omgang" erstattet det forhenværende begrepet "utuktig omgang". Straffeloven inneholder ingen legaldefinisjon av seksuell omgang. Begrepet omfatter samleie, men går videre. Blant annet omfattes samleiebevegelser med blottet kjønnsorgan mellom en annens lår eller mot vedkommendes mage eller seteparti, samt det å føre en eller flere fingre inn i den annens skjede eller endetarmsåpning. Videre

omfattes suging og slikking av kjønnsorganer, samt at den ene part masturberer den annen.¹⁷

4.3 Kort om de mest sentrale bestemmelsene for oppgaven

4.3.1 Voldtekt – §192

Vern mot seksuelle overgrep og beskyttelse av den personlige integritet er bakenforliggende hensyn ved §192.¹⁸ Bestemmelsen skiller mellom voldtekt til seksuell omgang og voldtekt til samleie. Ved voldtekt til seksuell omgang er det ikke oppstilt noen minstestraff, og strafferammen strekker således fra fengsel i 14 dager til fengsel inntil 10 år, jfr. strl. §192, jfr. §17. Er den seksuelle omgang samleie oppstilles en minstestraff på to års fengsel. Denne kommer også til anvendelse der domfelte, for å oppnå seksuell omgang, har fremkalt en bevisstløs tilstand hos fornærmede eller en tilstand der fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen. Kommer minstestrafen til anvendelse, heves maksimumsstraffen til 15 år, jfr. §17 første ledd bokstav a og rettspraksis¹⁹.

Tredje ledd oppstiller en øvre strafferamme på inntil 21 års fengsel dersom visse straffskjerpende momenter foreligger, blant annet voldtekt begått av flere i fellesskap. Innføring av en øvre strafferamme tilsvarende lovens strengeste straff for visse voldtektshandlinger ble gjennomført ved lovendringen i 2000.

Skyldkravet er forsett, jfr. strl. §40. Straffebudets siste ledd straffbelegger imidlertid også grov uaktsom voldtekt. Det er ikke oppstilt noen minstestraff ved grov uaktsom voldtekt, men øvre strafferamme er inntil 5 års fengsel. Straff for grov uaktsom voldtekt vil således ligge mellom 14 dager og 5 år, jfr. §17. Foreligger straffskjerpende momenter som nevnt i §192 tredje ledd heves øvre strafferamme til inntil 8 års fengsel.

¹⁷ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) punkt 3.1.2

¹⁸ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) punkt 3.2.1

¹⁹ Norsk lovkommentar, kommentarer til strl. §17 ved Matningsdal

Bestemmelsen om grov uaktsom voldtekt var omdiskutert før dens innførsel. Seksuallovbruddutvalget gikk i sin utredning NOU 1997:23 Seksuallovbrudd, under dissens imot å straffebelegge grov uaktsom voldtekt.

Departementet gikk imidlertid, under en viss tvil, inn for kriminalisering av grov uaktsom voldtekt, jfr. Ot.prp.nr.28 (1999-2000), og uttaler følgende i proposisjonens punkt 4.2.4: ”Departementet har lagt avgjørende vekt på at en kriminalisering vil *styrke rettsvernet* for voldtekts ofre uten at det innebærer noen tilsvarende rettssikkerhetsrisiko for gjerningsmannen. Ikke bare forsettelige, men også grovt uaktsomme overgrep er klart *straffverdige*. Kvinner som blir utsatt for slik hensynsløs adferd som en grovt uaktsom voldtekt vil innebære, har krav på den støtte og beskyttelse som straffeloven gir. En kriminalisering av grov uaktsom voldtekt vil også være et viktig signal om at samfunnet ikke aksepterer denne type handlinger. (...) Utvalget og noen høringsinstanser viser til at grovt uaktsom voldtekt ikke er *praktisk*, og at det taler mot en kriminalisering. (...) Etter departementets syn er enhver grovt uaktsom voldtekt en voldtekt for mye, og en straffebestemmelse vil fylle et behov selv om antallet nye domfellelser i forhold til i dag måtte bli lite.”

4.3.2 Seksuell omgang med barn under 14 år – §195

Hensyn bak bestemmelsene om seksuell omgang med mindreårige er vern mot seksuelle overgrep, beskyttelse av den personlige integritet samt at mindreårigheten i seg selv er en vernet interesse.²⁰

Strl. §195 straffebelegger seksuell omgang med barn under 14 år. Bestemmelsen oppstiller et strafferettslig skille mellom barn over og under 10 år, jfr. annet ledd bokstav c, hvilket fremhever det ekstra straffverdige ved å utsette små barn for denne form for integritetskrenkelser.

²⁰ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) punkt 3.2.1

Er den seksuelle omgang samleie, er minstestrafen 2 års fengsel. Også her heves maksimumsstraffen til 15 år når minstestrafen kommer til anvendelse, jfr. §17.

Heving av minstestrafen fra ett til to år representerte en klar intensjon om strengere straffer ved seksualforbrytelser mot barn.

4.3.3 Seksuell omgang med barn under 16 år – §196

Strl. §196 omfatter seksuell omgang med barn som er fylt 14, frem til de fyller 16. Den oppstiller til forskjell fra de to overnevnte bestemmelsene ingen minstestraff ved samleie. Det er således et betydelig sprang i strafferammen for samleie med mindreårige etter henholdsvis §§195 og 196; samleie med et barn på 13 år og 11 måneder har en minstestraff på to år mens samleie med et barn på 14 år og én måned har en minstestraff på 14 dager, jfr. §§196 jfr. 17. Som det fremkommer nedenfor gir dette tydelige utslag i straffutmålingen.

I Sverige og Danmark er den seksuelle lavalder 15 år, i Finland 16, og på Island 14. Det ble under arbeidet med lovendringen i 2000 fremsatt forslag om å senke den seksuelle lavalder i Norge fra 16 til 15 år. I den forbindelse ble det blant annet vist til at den kriminelle lavalder er 15 år, at mange 15 åringer er tilstrekkelig modne til å ha seksuell omgang og at de bør få denne friheten til selv å velge. Flertallet i Seksuallovbruddutvalget gikk inn for en slik senking. Departementet gikk imidlertid imot reduksjon av lavalderen, og fremhever: ”En seksuell lavalder på 16 år er etter departementets syn nødvendig for å beskytte barn og unge mot seksuell omgang på et stadium hvor de ikke er modne for det. Selv om noen 15-åringer er tilstrekkelig modne for å gjøre egne seksuelle erfaringer, er det fremdeles mange i denne aldersgruppen som har behov for den beskyttelse den seksuelle lavalder gir. Denne gruppens behov for beskyttelse må veie tyngst.”²¹

²¹ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) punkt 6.2.1

Bestemmelsene i strl. §§195 og 196 representerer en nulltoleranse mot seksuell omgang med mindreårige i Norge. For anvendelse av disse bestemmelsene er det uten betydning om det er den mindreårige som har tatt initiativet eller samtykket til den seksuelle omgang²².

For både §§195 og 196 er det imidlertid inntatt en straffritaksgrunn for de tilfeller der fornærmede og tiltalte er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling. Dette er kumulative vilkår, som begge må være oppfylt før bortfall av straff kan vurderes. Dette er en praktisk viktig regel, som kan medføre at seksuell omgang mellom ungdom over 16 år ikke belegges med straff for seksuell omgang med barn på 15.

4.3.4 Incest – §197

Incestbestemmelsen i §197 rammer den som har seksuell omgang med slektning i nedstigende linje, både biologiske og adopterte etterkommere. Det var opprinnelig arvebiologiske hensyn som begrunnet et eget straffebud om incest, på samme måte som seksuell omgang mellom søsken. Seksuell omgang mellom så nærstående slektninger er uønsket ut fra samfunnsmessige hensyn også i dag, selv om de biologiske hensyn tillegges mindre vekt enn tidligere.²³ Strafferammen er fengsel i inntil 5 år, og det er ikke oppstilt noen minstestraft.

Incest ble ved lovendringen i 2000 flyttet fra den tidligere §207 til §197. §197 er imidlertid en mildere bestemmelse enn sin forgjenger, da denne oppstilte en øvre strafferamme på inntil 8 år dersom den seksuelle omgang var samleie. Dagens incestbestemmelse inneholder ingen heving av strafferammen for samleie. Dette var et resultat av en overveid vurdering av Seksuallovbruddutvalget, som mente strafferammen på 5 år i tilstrekkelig grad fanget opp straffverdigheten i incestsaker også der overgrepet bestod i samleie. Utvalget fremhevet at dersom det er tale om mer graverende forhold, så vil andre straffebud

²² Ot.prp.nr.28 (1999-2000) punkt 6.2.1

²³ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) punkt 9.1.2

kunne anvendes i konkurrens med incestbestemmelsen, for eksempel reglene om seksuell omgang med mindreårige eller voldtekt. Departementet sluttet seg til dette.²⁴

²⁴ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) punkt 9.1.2 og 9.1.4

5 Straffutmåling ved seksualforbrytelser i et historisk perspektiv

5.1 Begynnelsen av 1900-tallet

Straffutmålingen har endret seg betydelig siden begynnelsen av 1900-tallet. Endringene har naturlig nok skjedd i tråd med lovendringer på området, men også samfunnsoppfatninger har satt sitt preg både på hva som anses straffverdig og på hva skal tillegges vekt ved straffutmålingen. I det følgende skal jeg se på noen eksempler fra tidligere avgjørelser som avviker fra dagens høyesterettspraksis for å belyse den utvikling som har funnet sted.

5.1.1 "En meget letsindig kvinde..."

Rt.1926 s.996 omhandler straffutmåling for voldtektsforsøk. Lagmannsretten hadde fastsatt straffen til 2 års fengsel, som av Høyesterett ble nedsatt til fengsel i 8 måneder etter fremleggelse av bevis for den fornærmedesandel og karakter. Førstvoterende, Ekstraordinær assessor Bade, uttaler følgende: "Jeg finder, at anken bør gives medhold, idet der maa sies at være et aapenbart misforhold mellem straffen og forbrydelsen. Jeg skulde anta at lagmandsretten ved sin strafutmaaling har gaat ut fra uriktige forutsætninger under hensyn til pikens andel. Av de foreliggende oplysninger synes det at fremgaa, at piken er en meget letsindig kvinde. Et vidne har endog for politiet karakterisert hende som en ekte løsgjængertype. Det høres derfor ogsaa ganske sandsynlig, naar domfældte, skjønt han ikke tidligere kjendte piken, anfører, at han straks han talte med hende fik indtryk av at hun var letsindig. Men naar den fornærmede pikes sedelige andel har været saa daarlig, mener jeg, at der herpaa ved strafutmaalingen maa lægges megen vekt i formildende retning."

Dommen er avsagt under dissens, og fra mindretallets side uttaler Assessor Bang: "Jeg voterer for ankens forkastelse. Den almindelige retsfølelse gaar i retning av, at der bør

anvendes strengere straff end den hittil sedvanlige for voldshandlinger av heromhandlede art og efter min mening med føie. Den fornærmede er en 22 aarig pike, og der foreligger, som av førstvoterende nævnt, oplysninger, om at hun i henseende til sedelighet er letsindig. Jeg nekter ikke, at der herav kan utledes et moment i formildende retning for domfældte, men jeg kan ikke lægge den vekt derpaa som førstvoterende. Jeg kan for mit vedkommende ikke anse det riktig, at den fornærmede kvinde paa det anførte grundlag skal nyde en væsentlig nedsat rettsbeskyttelse overfor vold som her omhandlet. Selv i betragtning av det nævnte, efter min mening ikke i væsentlig grad formildende moment, finder jeg det ikke konstatert, at den idømte straff staar i aabenbart misforhold til forbrydelsen.”

Flertallets votering i saken representerer en klar kontrast til de momenter det per i dag legges vekt på, og til sammenlikning viser jeg til Rt.2003 s.196 under punkt 6.3.6 vedrørende domfellelse for voldtekt der fornærmede er prostituert.

5.2 1960 og 70-tallet

5.2.1 Vurderingen av "sjelelig skade"

Rt.1966 s.387 omhandler en stefars mangeårige overgrep mot to stedøtre. Han ble i lagmannsretten i dømt fem års fengsel, men anket over straffutmålingen som han mente var for streng. Anken ble imidlertid forkastet i Høyesterett, da det ikke forelå noe misforhold mellom de handlinger han var dømt for og lagmannsrettens straff.

Domfelte hadde gått fram på en usedvanlig brutal og hensynsløs måte. Han ble dømt for overtredelse av blant annet §§192, 195 og 196 og hadde hatt jevnlige samleier med jentene, med den ene i over tre år. Samleiene ble utført etter avstraffelse eller trusler om avstraffelse, og ved ett tilfelle beskrevet i kjennelsen banket han den ene piken, som da var 11 år gammel, med en bambusstokk til hun ga etter til å ha samleie med ham. Det interessante i et historisk perspektiv er imidlertid ulikhetene i synet på de psykiske ettervirkninger slike overgrep kan medføre. I lagmannsrettens dom, som er referert i

kjennelsen, uttales følgende om overgrepens skadevirkninger: ”Det er ikke påvist at de fornærmede har fått legemlig skade. Det er vanskeligere å avgjøre i hvilken grad de er påført sjelelig skade. Barna synes å være blitt noe avstumpet moralsk og det er naturlig å se dette som en følge av tiltaltes behandling av dem.”

I dag er kunnskapen om psykiske ettervirkninger av grove seksuelle overgrep betydelig bedret, hvilket gir seg særlig utslag ved utmålingen av oppreisning til offeret, se kapittel 7.

5.2.2 Kan en ”voldta” sin ektefelle?

I Rt.1964 s.18 fant retten det bevist at en mann hadde slått sin ektefelle og tiltvunget seg samleie med henne etter at hun hadde motsatt seg dette og ytet motstand. Handlingen beskrives som følger: (...) [han] begynte å gjøre tilnærmelser til A for å oppnå samleie. Hun avviste ham (...). Tiltalte ble rasende og kom med en rekke trusler mot henne. A ble alvorlig redd, og det ble et basketak mellom dem, hvorunder tiltalte flere ganger slo A i hodet. Det lyktes ham å dra buksen av henne og samleie fant sted (...).” Mannen ble imidlertid ikke tiltalt for voldtekt, men for legemsfornærmelse etter strl. §228, og idømt en straff av fengsel i 30 dager. Hvilket straffebud som anvendes er riktignok et rent lovanvendelsesspørsmål, men kjennelsen gir likevel et interessant uttrykk for datidens syn på overgrep mot ektefeller.

Så sent som i 1974 ble det for Høyesterett argumentert med at voldtektsbestemmelsen ikke kunne anvendes når partene var gift med hverandre eller levde sammen. Også her er det tale om lovanvendelsesspørsmål, og ikke er spørsmål om straffutmåling, men dommen kaster lys over den utvikling som har funnet sted. Dommen er inntatt i Rt.1974 s.1674, og førstvoterende uttaler: ”Straffelovens §192 gjør ikke noe uttrykkelig unntak for overgrep mot gjerningsmannens ektefelle. At partene lever sammen som ektefolk, kan vel være av betydning for spørsmålet om det foreligger tvang til utuktig omgang. Men voldtekt kan ikke anses utelukket fordi om partene er gift og lever sammen.”

Dommen var prinsipielt viktig, da den klart slo fast at det ved anvendelse av §192 ikke er noe unntak for ektefeller.

5.2.3 Risikobetraktninger

I Rt.1970 s.1110 fremheves som et formildende moment at fornærmede forut for overgrepet hadde opptrådt på en slik måte at hun selv utsatte seg for en risiko.

Saken gjaldt domfellelse av to menn etter §192 for utuktig omgang med en 17-årig jente. Jenta hadde haiket med de to domfelte nattetid i Oslo sentrum. De domfelte hadde dratt av henne klærne nedentil og sammen hadde de presset bena hennes fra hverandre slik at den ene av dem forsøkte å tilvinge seg samleie med henne. De domfelte ble i lagmannsretten idømt fengsel i 1 år og 2 måneder, som i sin helhet ble gjort betinget. Høyesterett satte under dissens 4-1 straffen til seks måneders ubetinget fengsel. Førstvoterende, dommer Mellbye, uttaler følgende om sakens formildende omstendigheter: ”Det er imidlertid også visse formildende momenter til stede. Jeg nevner at fornærmede selv satte seg i en situasjon hvor hun burde regne med muligheten av tilnærmelser og at de domfelte ikke fulgte opp maktanvendelsen så langt de kunne.”

Dissenterende, Justitiarius Ryssdal, stemte imidlertid for en opprettholdelse av lagmannsrettens dom. Han uttaler: ”De domfeltes forbrytelse er i seg selv meget alvorlig. Men ved straffutmålingen må det legges vekt på hendingsforløpet før og etter at den straffbare handling ble begått. Fornærmede tok en risiko da hun ved nattetid i Oslo sentrum tok initiativet til å bli med to ukjente menn som kom kjørende i bil, og selv om hun ikke innbød til seksuell kontakt, har hun ifølge samstemmige rettslige forklaringer til å begynne med funnet seg i visse tilnærmelser uten å kreve å bli satt av. Om de domfeltes opptreden etter at de hadde begått den forbrytelse de er dømt for, har fornærmede i sin rettslige forklaring opplyst at hun fikk overtalt B til å avstå fra ytterligere pågang da A et par

minutter var ute av bilen, og at A ved tilbakekomsten etterkom Bs anmodning om å kjøre fornærmede til hennes bopel. Og lagmannsrettens flertall har i forbindelse med straffutmålingen uttalt at fornærmede « ikke har lidt skade av noen art ». Under disse omstendigheter og i betraktning av at fullbyrdelse av straffen vil ramme de domfelte hardt, er jeg i likhet med lagmannsrettens flertall blitt stående ved at det i dette tilfelle er forsvarlig å gi betinget dom.”

Uttalelsene gir tydelig uttrykk for at fornærmede selv hadde fått seg opp i en vanskelig situasjon som førte til overgrepet, og at hun hadde et visst ansvar og skyld i det overgrep som fant sted. Dissenterende, Justitiarius Ryssdal, går langt i så henseende da han tilsynelatende legger større vekt på fornærmedes eget ansvar for overgrepet og hensynet til de domfelte fremfor overgrepets alvorlighetsgrad. Han innleder med å fastslå at forbrytelsen i seg selv er meget alvorlig, men konkluderer likevel med at straffen i sin helhet bør gjøres betinget, til tross for at handlingen er begått av to i fellesskap.

Høyesterett avsa i 2004 en dom som omhandlet et liknende tilfelle, der en kvinne ble voldtatt etter å ha haiket. Se mer om dette under punkt 6.3.4.

5.3 Før lovendringen i 2000

5.3.1 En gradvis skjerping av straffutmålingen

Før lovendringen trådte i kraft i august 2000, var det allerede i praksis en gradvis økning i straffutmålingen ved sedelighetsforbrytelser. Sentral i den forbindelse er Rt.1994 s.1552, som inneholder prinsipielle betraktninger rundt straffutmålingen i voldtektssaker.

Førstvoterende uttaler her på generelt grunnlag: ”Ut fra rettferdstanker - tanker om forholdsmessighet mellom skadevirkninger og straff for ulike lovbruddstyper - mener jeg det kan være grunn til å høyne straffenivået for noen typer av voldtektssaker. Men jeg vil understreke at voldtektssaker er ytterst forskjellige, og at hver sak må vurderes for seg.”

Utviklingen fortsetter i Rt.1999 s.363. Følgende uttales: "For enkelte voldtekter er det - som jeg skal begrunne nærmere - etter min vurdering grunn til en viss skjerping i forhold til det nivået som kan utledes av en sammenligning med saksforholdet i Rt-1994-1552 og senere rettspraksis. (...)For seksuelle overgrep er det ikke nytt at fornærmede utsettes for og ofte også påføres psykiske skadevirkninger. Men som følge av økt forskning har det nok inntrådt en økende innsikt i og erkjennelse av at de psykiske skadevirkningene kan være massive og vare i lang tid etter voldtekten. Etter min vurdering bør faren for skadevirkninger tillegges større betydning for straffennivået enn det har vært gjort hittil."

6 Rettstilstanden i dag

6.1 En undersøkelse av rettspraksis

Dette kapitlet utgjør oppgavens hoveddel – straffutmåling ved seksualforbrytelser slik dette praktiseres i dag. Kapitlet baserer seg på egen undersøkelse av rettspraksis, der det utelukkende er sett hen til Høyesterettsdommer av rettskildemessige grunner.

Antall dommer lagt til grunn for undersøkelsen er 70, hvilket etter mine beregninger utgjør samtlige dommer om straffutmåling ved seksualforbrytelser etter strl. §§192, 195 og 196 fra og med 2001 til og med september 2006. De 70 dommene er de gjenstående etter at de nedenfor stående avgrensningene er foretatt. Av disse omhandler 33 voldtekt, mens 37 omhandler seksuelle overgrep mot barn etter §§195 og 196.

Avgjørelsene danner et grunnlag for fremstillingen. Det er imidlertid ikke slik at samtlige dommer refereres eller henvises til i fremstillingen. Særlig relevante og/eller interessante avgjørelser er valgt ut. En helhetlig oversikt over det totale domsgrunnlag følger som vedlegg.

Da avgjørelsene er fra 2001 og utover er det utelukkende tale om avgjørelser som er avsagt etter at reglene innført ved lov nr.76/2000 trådte i kraft. Dette omfatter imidlertid både saker som er pådømt etter regelverket slik det lød før lovendringen og saker som er pådømt etter de nye reglene. Dette fordi det i enkelte avgjørelser pådømt etter at lovendringen trådte i kraft, der den straffbare handling ble begått før lovendringen, uttrykkelig er lagt vekt på den utbredte samfunnsoppfatning om at det må reageres strengere ved denne type handlinger. Eksempelvis nevnes Rt.2001 s.1674, domfellelse for brudd på §§192 og 195, der det uttales: ”(...)på samme måte som selve endringsloven ikke kan tillegges tilbakevirkende kraft til skade for domfelte, kan heller ikke forarbeidene i seg selv tillegges

slik virkning. Imidlertid har nok forarbeidene fanget opp en utbredt rettsoppfatning i samfunnet om at det må reageres strengere ved slike overtredelser, ut fra en stigende erkjennelse av de skadevirkninger seksuelle overgrep mot barn kan medføre. En slik utbredt rettsoppfatning kan også domstolene ha grunn til å legge vekt på gjennom en gradvis skjerping av straffnivået.”

Det er imidlertid under av 1/3 av dommene som er pådømt etter det tidligere gjeldende regelverket. Avgrensningen medfører for øvrig at forhold som er pådømt etter §193 i det tidligere regelverket, men som i dag ville vært omfattet av §192, er utelukket.

Oppgaven avgrenses videre mot dommer omhandlende sikring, da dette ikke lengre er av særlig aktualitet.

Domsgrunnlaget for undersøkelsen avgrenses mot dommer omhandlende både seksualforbrytelser og forbrytelser av annen karakter. Skulle en medtatt også slike dommer ville sammenlikningsgrunnlaget blitt uoversiktlig og gitt et dårligere bilde av dagens rettstilstand på seksualforbrytelsesenes område. Det er imidlertid gjort unntak for saker der forbrytelsen som ikke rammes av kapittel 19 ikke får særlig betydning for straffutmålingen i den enkelte avgjørelse.

6.2 Innledende om straffutmålingsmomenter

En rekke ulikeartede straffutmålingsmomenter gjør seg gjeldende ved seksualforbrytelser. Blant disse er det store forskjeller med henhold til handlingens grovhet, som naturlig nok gir seg klare utslag ved fastsettelse av straffen for det enkelte lovbrudd. Enkelte straffskjerpende momenter følger av lovens ordlyd, som for eksempel at handlingen er begått av flere i fellesskap, mens en uforbeholden tilståelse skal tillegges vekt i formildende retning, jfr. strl. §59 annet ledd. En rekke andre straffutmålingsmomenter er fastsatt gjennom praksis. I det følgende tar jeg for meg momenter som vektlegges ved henholdsvis voldtekt og seksuell omgang med barn.

Saker som omhandler brudd på flere av de tre bestemmelsene behandles under den bestemmelsen som anses som den groveste. Voldtekt av barn under 14 år behandles således under voldtekt, seksuell omgang med barn etter både §§195 og 196 behandles i forbindelse med §195. Disse blir følgelig ikke dobbeltbehandlet under flere hovedpunkter, da den groveste forbrytelsen som regel tillegges størst vekt. De 70 avgjørelsene fordeler seg etter dette slik; 33 behandles under §192, 28 under §195 og 9 avgjørelser behandles under §196.

6.3 Straffutmålingsmomenter ved voldtekt – §192

6.3.1 Handlingens art

Handlingens art, hva slags voldtekt det er tale om, er et moment av betydning for straffutmålingen. Hvorvidt overgrepet er en overfallsvoldtekt, voldtekt av en sovende person eller grov uaktsom voldtekt er vesentlig for fastsettelsen av straff i det enkelte tilfelle.

En *overfallsvoldtekt* beskrives ved at fornærmede, uten noen forutgående kontakt, blir overmannet av en fremmed gjerningsmann, som tiltvinger seg samleie og deretter forsvinner²⁵. Maktbruk som ikke går ut over det som er tilstrekkelig for å overvinne fornærmedes motstand er en omstendighet som ligger innenfor det hendelsesforløp som straffebudet tar sikte på å fremme, og skal dermed ikke tillegges noen vekt, verken i skjerpende eller formildende retning, jfr. Rt.2003 s.625. Ved den konkrete straffastsettelsen ble det sett hen til lovendringens formål samt tidligere praksis, blant annet Rt.1999 s.919 der straffen for en overfallsvoldtekt ble utmålt til 3 års fengsel. I Rt.2003 s.625 ble straffen utmålt til fengsel i 4 år.

Dette er den eneste høyesterettsdommen som omhandler straffutmåling ved overfallsvoldtekt etter at lovendringen i 2000 trådte i kraft. Det er imidlertid avsagt to

²⁵ Rt.2003 s.625

dommer vedrørende straffutmåling for forsøk på overfallsvoldtekt, Rt.2001 s.1713 og Rt.2005 s.556, hvor straffene ble henholdsvis 2 år og 6 måneder, og 3 års fengsel.

Som tidligere nevnt ble *seksuell omgang med bevisstløs eller noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen* inntatt som en del av voldtektsbestemmelsen i 2000.

Det er i Høyesterett avsagt flere dommer om denne type voldtektssaker etter lovendringen, og av størst prinsipiell interesse er Rt.2002 s.1288. Dette er den første dommen etter lovendringen som omhandler straffutmåling for denne type voldtekt. Dommen ble avsagt under dissens 3-2.

Saken gjaldt en voksen manns voldtekt av to sovende jenter på 16 og 17 år. På generelt grunnlag uttaler førstvoterende at det å gjennomføre samleie med en full og sovende person er "eit særst alvorleg overgrep", og at slike handlinger er grov utnyttelse og svært krenkende overfor forsvarsløse personer. Det understrekes at det er tale om å etablere et nytt straffenivå på et selvstendig grunnlag ut fra loven slik den lyder etter lovendringen.

Flertallet legger ved straffutmålingen vesentlig vekt på formuleringer i forarbeidene om at et slikt overgrep "kan" være like straffverdig som de tilfellene som tradisjonelt har blitt betegnet som voldtekt og fremhever at det er grunn til noe mer bruk av straffereaksjoner i det nedre sjiktet i hjelpesløssakene enn i de tradisjonelle voldtektssakene og i saker der hjelpesløsheten er fremkalt med det formål å gjennomføre overgrep. Mindretallet mener flertallet har lagt for stor vekt på enkeltformuleringer i forarbeidene og at det ikke er noe i forarbeidene som tyder på at bestemmelsen ikke skal forstås i samsvar med ordlyden. De fremhever at den nye §192 nettopp er i samsvar med lovendringens formål; å styrke barn og kvinners vern mot seksuelle overgrep. Om minstestrafen uttaler mindretallet: "En bestemmelse om minstestraft – som her på 2 år – innebærer som hovedregel ubetinget fengsel i minstetiden. (...)hvor lovgiver etter en nærmere vurdering (...)har valgt å fastsette to års minstestraft, må domstolene etter mitt syn følge opp dette(...)". Det gis klart uttrykk

for at straffutmålingen må bygge på minstestrafen i de alminnelige tilfellene av disse sakene.

Straffen blir imidlertid fengsel i 2 år og 6 måneder, hvorav ett år betinget, til tross for den nye lovbestemte minstestrafen på to års fengsel, og at det var tale om to fornærmede.

Overnevnte dom har vært retningsgivende for flere av de øvrige avgjørelsene om denne voldtektstypen, og særlig ved voldtekt av sovende har straffereaksjoner i det nedre sjikt blitt anvendt.

Det tok lang tid før den første dommen om straffutmåling ved *grov uaktsom voldtekt* falt i Høyesterett, og frem til i dag er det kun avsagt tre dommer om dette i landets øverste domstol.

Den første og prinsipielt viktigste dommen er Rt.2004 s.1553, som klart slår fast at det alminnelige straffnivået for den grovt uaktsomme voldtekt må ligge ”*markant lavere*” enn ved forsettelig voldtekt. Straffen ble 8 måneders fengsel, hvorav 120 dager ubetinget.

De to øvrige avgjørelsene er begge avsagt i år, jfr. Rt.2006 s.471 og Rt.2006 s.513. Førstnevnte gjaldt straffutmåling for grov uaktsom voldtekt til samleie med en 17 år gammel jente som grunnet beruselse var bevisstløs. Handlingen beskrives som en klar utnyttelse av hjelpeløshet. Det legges ved avgjørelsen vekt på graden av uaktsomhet, og at domfelte er ”forholdsvis sterkt å klandre for dette”. Sett hen til den prinsipielle uttalelsen i Rt.2004 s.1553 sammenholdt med straffnivået ved forsettelig voldtekt ved utnyttelse av bevisstløshet, representert ved Rt.2002 s.1288 og Rt.2002 s.1295, fastsatte Høyesterett straffen til 9 måneders fengsel. Dette inkluderte dessuten et par mindre alvorlige forhold.

I den siste dommen, Rt.2006 s.513, ville utgangspunktet vært 10 måneders ubetinget fengsel, men grunnet vektlegging av tidsforløpet ble det gjort et fradrag på to måneder. Straffen ble deretter ubetinget fengsel i 8 måneder.

I de tre overnevnte dommene vektlegges graden av uaktsomhet og hvor klanderverdige handlingene var ved straffutmålingen. Selv om saksforholdet i enkelte av dommene beskrives som ”bevisst uaktsomhet, som for så vidt nærmer seg forsettsgrensen” og ”klar utnyttelse av (...)hjelpsløshet”, har det ikke i noen av sakene blitt ilagt straff på mer enn 9 måneders ubetinget fengsel.

6.3.2 Handlingens grovhet

Naturlig nok vil handlingens grovhet være av betydning for straffutmålingen i voldtektssaker.

Et moment som vektlegges i skjerpende retning er *bruk av vold* utover det som er nødvendig for å gjennomføre voldtekten.

Dom avsagt i Høyesterett 27.06.06, HR-2006-01130-A, omhandlet straffutmåling blant annet for en meget brutal og krenkende voldtekt. En kort beskrivelse av saksforholdet medtas for å synliggjøre momentet. Overgrepets samlede varighet utgjorde omkring tre timer. Fornærmede ble tvunget til flere vaginale og orale samleier, i tillegg til å bli utsatt for slag i ansiktet med knyttet neve samt et forsøk fra domfelte på å tre en løkke av tau rundt halsen hennes. Domfelte og fornærmede var for øvrig tidligere samboere.

Retten uttaler at forholdet har ”klare islett av vold, frihetsberøvelse og mishandling”. Førstvoterende antar at straffen for voldtekten samt domfeltes etterfølgende brudd på et ilagt besøksforbud isolert sett ville kvalifisert til en straff på fengsel i 4 år, sett hen til de senere års skjerpelse av straffnivået. Straffen blir imidlertid 5 års fengsel, da domfelte også hadde gjort seg skyldig i legemsfornærmelse samt at det var tale om gjentakelse. Straffnivået lå altså på høyde med overfallsvoldtekten beskrevet under punkt 6.3.1.

Også *grove trusler* vektlegges i skjerpende retning, som blant annet i Rt.2005 s.149 der domfelte truet med å bruke skarpe gjenstander og flamme mot fornærmedes nakne kropp,

Rt.2004 s.252 der fornærmede ble truet med pistol i sitt eget hjem, Rt.2003 s.196 der domfelte hadde benyttet betydelig vold og fremsatt drapstrusler, og Rt.2002 s.448 der domfelte fremsatte ”meget grove trusler” om gjengvoldtekt, tvungen seksuell omgang med hund og drap.

Er voldtekten utført av *flere i fellesskap* taler det i straffskjerpende retning. I slike tilfeller forhøyes øvre strafferamme til 21 år, jfr. §192 tredje ledd bokstav a. Den første dommen avsagt i Høyesterett etter lovendringen i 2000 som omhandlet voldtekt utført av flere i fellesskap er Rt.2002 s.1210. De to domfelte hadde holdt fornærmede nede og gjennomført vekselvis samleier med henne. Straffen ble fastsatt til 5 års fengsel. Førstvoterende uttaler: ”Etter ei lovendring som den av 11. august 2000, må det takast standpunkt til straffenivået på det nye lovgrunnlaget. (...)Det er tale om fleire samleie, også orale, av sterkt krenkjande og truande karakter. Eg slutter meg til vurderingane frå Seksuallovbruddutvalget om det ekstra straffverdige ved ei felles valdtekt. (...)Ut i frå dette meiner eg at ei straff på fengsel i 5 år er eit høveleg nivå. I denne vurderinga er det teke omsyn til at ei slik grov valdtekt er eit særleg massivt overgrep mot den krenkte. Omfanget av overgrepet er då direkte fanga inn i straffenivået, utan at det for meg er nødvendig å gå inn på følgjene for den krenkte.”

Også Rt.2004 s.1902 er aktuell i denne sammenheng, da voldtekten ble utført av tre personer i fellesskap. Fornærmede i saken var kun 15 år og helt uten seksuell erfaring. Hun ble skjenket alkohol og ble overstadig beruset, slik at hun mistet taleevnen og var ute av stand til å motsette seg handlingene. Overgrepet var omfattende, og innebar blant annet samleie. Det legges i skjerpende retning vekt på at det var tre sammen om overgrepet, og at dette vil kunne oppfattes som grovere og mer massivt av fornærmede enn om handlingen hadde blitt utført av en person alene. Da det i formildende retning ble lagt vekt på langt tidsforløp, ble straffen for hver av de domfelte satt til ubetinget fengsel i 2 år og åtte måneder.

Dette er de to eneste dommene avsagt i Høyesterett etter lovendringen som gjelder voldtekt utført av flere i fellesskap. Straffens lengde i disse sakene varierer kraftig, fra 5 år i den ene til 2 år og åtte måneder i den andre. Dette har sannsynligvis sammenheng med at det ved straffutmålingen i sistnevnte dom ble sett hen til straffenivået i saker om voldtekt av noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen, mens førstnevnte dom hadde element av å være en overfallsvoldtekt.

6.3.3 Betydningen av relasjonen mellom domfelte og fornærmede

Voldtekt av ektefelle eller samboer har tradisjonelt blitt sett på som en mildere form for voldtekt enn for eksempel overfallsvoldtektene. Eksempelvis kan nevnes en uttalelse fra Rt.1996 s.362 der det i formildende retning anføres at ”Det må tillegges vekt at voldtekten er blitt forøvet av en mann som fornærmede hadde hatt et ganske langvarig samliv med, og at handlingen fremtrer som i noen grad situasjonsbetinget.”

I Rt.2001 s.411 hadde domfelte og fornærmede vært samboere i 6 ½ år. De skulle flytte fra hverandre, men bodde fortsatt sammen grunnet oppussing av fornærmedes nye leilighet. Domfelte ble funnet skyldig i to voldtekter til samleie, hvorav den siste var spesielt krenkende og nedverdiggende. Hendelsesforløpet beskrives slik: ”(...)Han bandt hendene hennes på ny fast i sengegavlen. Deretter bandt han beina hennes sammen, bøyde dem bakover over hodet hennes og bandt beina fast til samme sengegavl. (...)Tiltalte ba henne slutte å skrike fordi han ellers ville slå henne mer. Mens fornærmede lå bundet med hender og føtter til sengegavlen, førte tiltalte sin penis vekselvis inn i hennes vagina og anus en rekke ganger.” Hendelsesforløpet beskrives av Høyesterett som ”seksuell mishandling”, som varte rundt tre og en halv time. Selv i en sak av slik karakter anfører domfeltes forsvarer at voldtektene fant sted under avslutningen av et langvarig samboerforhold. Høyesterett uttaler: ”Den seksuelle mishandlingen ved den siste voldtekten var *så omfattende og langvarig* at det blir uten betydning at domfelte og fornærmede fortsatt bodde sammen.”. (Min kursivering).

Til tross for at momentet ikke ble tillagt vekt i saken, følger det av en antitetisk tolkning av førstvoterendes uttalelse at det i voldtektssaker vil kunne tilleggs vekt at voldtekten skjedde i forbindelse med avslutningen av et samboerforhold, dersom det er tale om mindre grove former for voldtekt.

Deretter fulgte Rt.2002 s.1701 der forsvareren gjorde gjeldende at relasjonen mellom overgriper og fornærmede etter rettspraksis er et sentralt straffutmålingsmoment i voldtektssaker. Momentet tillegges liten vekt av Høyesterett, som fremhever Seksuallovbruddutvalgets syn på at det i utgangspunktet ”bør vises forsiktighet med å tillegge tidligere samliv vekt i formildende retning”. Høyesterett slutter seg til dette som et generelt synspunkt.

Utviklingen ser etter dette ut til å gå i retning av betydelig mindre vektlegging av tidligere samliv ved straffutmåling i voldtektssaker.

6.3.4 Risikobetraktninger

Rt.2004 s.32 gjaldt voldtekt til seksuell omgang av en 19 år gammel kvinne som var ute av stand til å motsette seg handlingen. Fornærmede, som var meget beruset, hadde fått tilbud om skyss fra domfelte fra sentrum. Overgrepet, som lå i det nedre sjikt av anvendelsesområdet for den aktuelle straffebestemmelsen, fant sted da fornærmede hadde sovnet. Domfelte idømmes 8 måneders fengsel, og Høyesterett avslutter med følgende: ”Overgrepet representerer (...)et brudd på den trygghet kvinner bør kunne føle, *også* når man – som i dette tilfellet – *har akseptert et tilbud om skyss fra en fremmed mann* som i utgangspunktet fremstår som hjelpsom.”. (Min kursivering)

Høyesteretts avsluttende bemerkning er interessant sett i forhold til Rt.1970 s.1110 omtalt under punkt 5.2.3, som omhandlet et liknende tilfelle. Jeg tolker bemerkningen dit hen at selv om en kvinne tar den ”risikoen” å akseptere skyss fra en fremmed mann så har hun like fullt krav på rettslig beskyttelse. Dette er således ikke lenger et straffutmålingsmoment

som trekker i domfeltes favør. Det at Høyesterett presiserer nettopp dette gir imidlertid inntrykk av at en slik tankegang fortsatt ikke er helt ute av systemet.

6.3.5 Tidsforløpet

Tidsforløpet kan ha betydning i to relasjoner. Enten kan det være tale om tidsforløpet mellom den begåtte forbrytelse og anmeldelse av forholdet, eller det kan være tale om lang saksbehandlingstid, altså tidsforløpet mellom inngitt anmeldelse og endelig dom.

Et eksempel der tidsforløpet er tillagt stor betydning er dom inntatt Rt.2002 s.917. Saken gjaldt voldtekt av en adoptivdatter gjennom flere år, der domfelte hadde hatt jevnlig samleier med henne fra hun var 10 eller 11 år gammel til hun var 18, ofte flere ganger i uken. Forholdet var nær ved å bli foreldet, hvilket gjorde saken spesiell. På domstidspunktet var det 16 år siden de siste overgrepene fant sted. Det fremheves at Høyesterett i flere saker har lagt til grunn at det forhold at det går lang tid fra det straffbare forhold opphørte og til det ble anmeldt, ikke er uvanlig i saker av denne karakter og at dette derfor må ha begrenset betydning ved straffutmålingen.

Når det gjelder sakens konkrete vurdering anføres det at tidsforløpet gjør seg gjeldende med særlig styrke da forholdet var nær foreldelse, i tillegg til at det hadde gått over 4 år fra anmeldelse til endelig dom, uten at dette var å klandre domfelte.

Høyesterett la betydelig vekt på dette momentet i denne saken. Den av lagmannsretten fastsatte straff på 4 års fengsel ble opprettholdt, men Høyesterett gjorde 2 ½ år av straffen betinget ene og alene grunnet tidsforløpet. Etter å ha voldtatt sin adoptivdatter jevnlig i over 8 år måtte domfelte altså sone 1 ½ år i fengsel.

I Rt.2002 s.443 ble tidsforløpet i betydningen lang saksbehandlingstid vektlagt i formildende retning. Det hadde gått tre år fra domfelte ble siktet til saken kom opp for herredsretten, og en ikke ubetydelig del av dette tidsforløpet skyldtes at saken ble liggende i lengre tid hos politi og påtalemyndighet uten at det skjedde noen egentlig behandling av

den. ”Et slikt tidsforløp er uakseptabelt og må, hvor det ikke kan belastes domfelte, i noen grad komme ham til gode ved straffutmålingen.”.

For øvrig er det vanskelig å oppstille noen klar grense for når tidsforløpet er innenfor det påregnelige og når denne grensen er overskredet, da dette vil variere etter sakens nærmere omstendigheter. At det har gått to år siden handlingene, kan ikke anses å være noen urimelig eller usedvanlig lang tid, jfr. Rt.2003 s.1248. I Rt.2006 s.513 hadde det på den annen side gått tre år siden voldtekten uten at domfelte kunne bebreides for det, hvilket medførte et straffradrag på to måneder i en straff som ellers ville utgjort 10 måneder.

6.3.6 Betydningen av at fornærmede er prostituert

Legges det ved straffutmålingen vekt på at fornærmede er prostituert? Etter lovendringen er det avsagt to dommer i Høyesterett der fornærmede er prostituert, Rt.2003 s.196 og Rt.2005 s.149.

I Rt.2003 s.196 trekker Høyesterett frem lovendringens heving av straffnivået samt uttalelser i forarbeidene om at den krenkedes seksualmoral eller seksuelle adferd utenom den konkrete saken er uten betydning for straffutmålingen og det vern vedkommende skal ha mot voldtekt. Høyesterett slår deretter fast: ”At den krenkte var prostituert, gir henne således ikkje noko anna vern enn det ho elles ville ha.” Heller ikke i Rt.2005 s.149 tillegges det vekt at fornærmede er prostituert.

Utviklingen på dette punktet har således kommet langt, se punkt 5.1.1.

6.3.7 Fotografering eller filming av overgrepet

At det blir tatt bilder eller videofilm av overgrepet bidrar til en ytterligere nedverdiggelse av offeret. Dette er særlig aktuelt i dagens samfunn, der slike fotografier og filmer enkelt og raskt kan spres og gjøres tilgjengelige for mange, både via Internett og sms.

I Rt.2004 s.1902, som gjaldt voldtekt av en 15 år gammel jente begått av tre personer i fellesskap, ble det i skjerpende retning lagt vekt på at handlingene ble fotografert. Dette til tross for at filmen i ettertid ble tilintetgjort. Følgende uttales: ”(...)kjennskapen til at det ble tatt bilder vil lett kunne gi grobunn for usikkerhet hos den fornærmede om hvorvidt filmen virkelig er tilintetgjort og skape en frykt for at det kan dukke opp bilder utenfor hennes kontroll.”

Også i Rt.2001 s.411 uttales det at det må ha vært ”sterkt krenkende for fornærmede at deler av mishandlingen ble filmet”.

6.3.8 Gjentakelse

Gjentakelse er et straffskjerpende moment. I disse tilfellene heves strafferammen til 21 år, jfr. §192 tredje ledd bokstav c. Denne forhøyede strafferammen kommer imidlertid ikke til anvendelse dersom domfelte ikke hadde fylt 18 år på gjerningstidspunktet for den tidligere voldtekten, jfr. Rt.2005 s.556. Dette var likevel ”et klart straffskjerpende moment”.

En direkte konsekvens av gjentakelsesmomentet er at det i gjentakelsestilfelle må ”helt spesielle omstendigheter til” for å begrunne bruk av deldom i tilfeller der det er fastsatt en lovbestemt minstestraff, jfr. Rt.2004 s.39, som omhandlet voldtekt av sovende kvinne. Straffen ble her ubetinget fengsel i 2 år og 6 måneder.

6.3.9 Etterfølgende psykiske problemer

”Når straffenivået i de senere år er hevet, skyldes det ikke minst en økende bevissthet omkring de psykiske ettervirkninger slik overgrep får for fornærmede. På den bakgrunn blir det ved straffutmålingen liten plass for vurderinger knyttet til den enkelte fornærmedes psykiske situasjon både før og etter overgrepet”, jfr. Rt.2003 s.625, som gjaldt en overfallsvoldtekt. Det fremheves imidlertid at slike problemer vil tillegges større vekt i forhold til utmåling av erstatning og oppreisning.

Om skadevirkninger ved grov uaktsom voldtekt uttales det i Rt.2004 s.1553 at det at fornærmede følte betydelig angst og har fått ettervirkninger som nedstemthet, dårlig selvbilde og konsentrasjonsproblemer hører med til de påregnelige og alminnelige følger av et alvorlig seksuelt overgrep, og må reflekteres i det alminnelige straffenivå som etter hvert vil festne seg ved ulike former for grov uaktsom voldtekt. Som nevnt ovenfor er ikke dette straffenivået særlig høyt.

Det motsatte tilfellet, at fornærmede tilsynelatende ikke er påført skadevirkninger, kan imidlertid ikke tillegges vekt i formildende retning, jfr. Rt.2004 s.1035, der førstvoterende uttaler: "(...)det [er] som regel ikke avgjørende for straffutmålingen om overgrepet har fått større eller mindre konsekvenser, og det er spesielt når det har fått alvorligere konsekvenser enn det aktuelle overgrep normalt skulle tilsi at skadevirkningene kan ha selvstendig betydning."

6.3.10 Øvrige momenter

Smittes fornærmede av en *kjønns sykdom* vil dette være et moment i straffskjerpene retning, jfr. Rt.2004 s.1902. Også *manglende bruk av prevensjon* kan trekke i skjerpene retning, jfr. Rt.2003 s.740. *Trakassering* under og etter overgrepet kan være et straffskjerpene moment, jfr. Rt.2004 s.252.

Det at fornærmede er *barn* er et forhold som gir voldtekten en mer alvorlig karakter, jfr. Rt.2003 s.740 og Rt.2004 s.1902. I slike tilfeller kan også *alvorlig tillitsbrudd* være et aktuelt moment, jfr. Rt.2004 s.1035.

Tilståelse kan synes å ha større relevans i forhold til bestemmelsene om seksuell omgang med barn enn voldtekt, da dette forholdet kun omtales i to av voldtektsdommene, Rt.2001 s.1674 og Rt.2005 s.663. Kun i sistnevnte dom tillegges domfeltes tilståelse vekt.

Domfeltes personlige forhold kan bare tillegges begrenset betydning ved straffutmåling for grovere former for voldtekt, jfr. Rt.2003 s.1561.

Domfeltes unge alder kan trekke i formildende retning, jfr. Rt.2004 s.1553. Ved grove overgrep vil imidlertid alderen kunne komme i bakgrunnen, jfr. Rt.2001 s.1713.

Forutgående seksuelle handlinger ble tillagt vekt i Rt.2005 s.663. Domfelte og fornærmede hadde hatt gjensidig oralsex før de la seg til å sove. Domfelte hadde imidlertid, etter at fornærmede hadde sovnet, hatt vaginalt samleie med henne, selv om hun hadde gjort det klart at hun ikke ville ha det. Det ble tatt hensyn til det forutgående hendelsesforløpet, og av 2 års fengsel ble 90 dager gjort ubetinget. Dommen ble imidlertid avsagt under dissens 3-2, der mindretallet stemte for strengere straff. Kun denne dommen behandler dette momentet, og da den er avsagt under dissens, er det noe uklart hvor stor vekt momentet kan tillegges i formildende retning.

Betydningen av hvilken type samleie saken angår beror på de konkrete omstendigheter, jfr. Rt.2003 s.1248 med henvisning til tidligere praksis. Utgangspunktet er at det ikke skal differensieres mellom *analt samleie* og vanlig samleie ved straffutmålingen. Retten fremhever imidlertid at analt samleie lett kan være smertefullt og medføre fysiske skader. Selv om skadene i saken ikke var varige, var dette et straffskjerpene moment ved den konkrete straffutmålingen. Momentet er kun vektlagt i denne ene dommen.

Enkelte avgjørelser vurderer ulike former for *belastninger for domfelte*. I Rt.2003 s.1561 ble domfeltes funksjonshemming og avhengighet av rullestol tillagt ”en viss vekt” da det måtte antas at soningen ville være mer belastende for domfelte enn for funksjonsfriske. Samlet straff ville normalt utgjort rundt 3 års fengsel, men settes til fengsel i 2 år og 9 måneder grunnet vektleggingen av dette momentet. Belastende presseomtale ble behandlet i Rt.2006 s.37. Saken gjaldt voldtekt til seksuell omgang, og skilte seg ut da domfelte var kvinne og fornærmede mann. Høyesterett fant imidlertid ikke å kunne tillegge presseomtalen vesentlig vekt ved straffutmålingen.

6.4 Straffutmålingsmomenter ved seksuelle omgang med barn under 14 år – §195

6.4.1 Alvorlig tillitsbrudd

I en rekke saker om seksuell omgang med barn er det et sentralt, straffskjerpende moment om handlingen representerer et alvorlig tillitsbrudd. Typisk vil dette gjøre seg gjeldende i incestsaker.

Et graverende tilfelle som representerer et svært grovt tillitsbrudd følger av Rt.2001 s.408. Saken gjaldt utuktig omgang med barnebarn, fra hun var fire til 14 år. De straffbare handlinger ble begått før lovendringen i 2000 trådte i kraft, og saken er pådømt etter gammelt regelverk, derfor uttrykket utuktig omgang. Overgrepene var svært grove, og flere fant sted under familiesammenkomster, andre under overnattingsbesøk hos bestefaren. Høyesterett legger ved straffutmålingen stor vekt på det ”massive tillitsbrudd” overgrepene representerte. Straffen ble 5 års fengsel.

Et annet illustrerende eksempel følger av Rt.2004 s.24, som gjaldt brudd på §§195 og 197. Domfelte var fornærmedes far, for øvrig utdannet lege, se mer under punkt 6.6.4. Overgrepet fant sted da fornærmede, hans 12 år gamle datter, skulle besøke faren som hun kun hadde hatt sporadisk kontakt med i løpet av barndommen. Hun ble utsatt for grove krenkelser, blant annet masturbasjon og tungekyssing med faren, han viste pornofilm og hun måtte kle av seg og iføre seg en stringtruse med åpning foran. Besøket hadde av både fornærmede og moren blitt oppfattet som forsøk på å etablere normal kontakt mellom far og datter, men hans hensikter viste seg imidlertid å være helt andre. Førstvoterende uttaler: ”Det som etter mitt syn er *særlig graverende* ved hans overgrep, er det *overlagte tillitsbrudd* som han begår overfor en datter som han praktisk talt ikke kjente.” (Min kursivering). Straffen ble to års fengsel.

6.4.2 Handlingens grovhet

Handlingens grovhet tillegges vekt ved straffutmålingen. Dette ble blant annet vektlagt i Rt.2001 s.408, den overnevnte dommen om tiårig misbruk av barnebarn. Overgrepene var mange og til dels svært grove. Blant overgrepene var beføling av barnebarnet i skrittet, føring av en eller flere fingre inn i og delvis gjennom skjedeåpningen, jevnlig bruk av barnets hånd til å masturbere ham der han dels hadde sædavgang, og ved ett tilfelle, da barnet var mellom 10 og 12 år, føring av en hunds erigerte kjønnsorgan inn i eller gjennom barnebarnets skjedeåpning slik at hunden over et tidsrom på flere minutter gjorde parringsbevegelser mens han selv onanerte. Høyesterett legger ved straffutmålingen vesentlig vekt på de massive overgrep som fant sted, og den lange tidsperioden. Overgrepene beskrives som ”usedvanlig nedverdiggende og smertefulle”, og det særlige grove overgrepet med hund tillegges vesentlig vekt i straffskjerpende retning. Straffen ble 5 års fengsel.

Rt.2003 s.214 omhandler en prests seksuelle overgrep mot sine tre døtre, i tillegg til utuktig omgang med en voksen kvinne ved misbruk av sin stilling som sjelesørger. Overgrepene mot døtrene var grove. Han misbrukte den eldste datteren minst månedlig helt fra hun var fem år til hun var i 13-14 års alderen, og begynte deretter å misbruke de to yngste. Overgrepene bestod blant annet i at domfelte masserte datteren i skrittet, førte fingre inn i skjeden og inn i analåpningen og at datteren masturberte ham. Også den voksne kvinnen ble utsatt for en rekke seksuelle overgrep, uten at jeg går nærmere inn på de. Han ble idømt 6 års fengsel. Høyesterett la blant annet vekt på de gjentatte og omfattende overgrep som hadde funnet sted, samt at domfelte fortsatte overgrepene selv om han var klar over de skadevirkninger det medførte. Ingen formildende omstendigheter forelå.

Begge disse dommene ble begått før lovendringen i 2000, og er pådømt etter det tidligere regelverket.

6.4.3 Etterfølgende psykiske problemer

Fornærmedes etterfølgende psykiske problemer er et moment som kan tillegges vekt i straffskjerpende retning.

I Rt.2001 s.408, det nevnte misbruket av barnebarn, blant annet det beskrevne tilfellet med bruk av hund, ble det i skjerpende retning lagt betydelig vekt på at fornærmede som følge av overgrepene hadde fått alvorlige psykiske skader. Den sakkyndige uttalte at det var tvil om selv langvarig behandling ville gi lindring av de alvorlige psykiske symptomer og bedre hennes funksjonsnivå i vesentlig grad. Fornærmede var etter overgrepene 80% medisinsk invalid, og hadde begått seks alvorlige selvmordsforsøk.

6.4.4 Betydningen av at domfelte og fornærmede ble kjent via Internett

I Rt.2003 s.128 uttaler Høyesterett seg generelt om saker der domfelte treffer fornærmede via "chatting" på Internett. Førstvoterende uttaler: "Dette er et mønster som går igjen i flere straffesaker av liknende karakter, der voksne menn er kommet i kontakt med mindreårige piker med det formål å etablere et seksuelt forhold. (...)Fremgangsmåten vil fra den voksnes side ofte være et ledd i en gjennomtenkt strategi."

Forsvareren anførte at det burde tillegges vekt i formildende retning at det på forhånd var etablert en relasjon mellom domfelte og fornærmede. Dette ble imidlertid avfeid av retten; "Etter min mening skal det svært mye til før det overhodet kan etableres en relasjon mellom en 25 årig mann og en pike på under 13 år, som kan tenkes å virke formildende ved straffutmålingen hvis han forgriper seg seksuelt på henne."

En slik relasjon mellom voksen og barn forut for overgrepet vil således ikke tale i domfeltes favør, men synes på den annen side heller ikke å tillegges særlig vekt i skjerpende retning, jfr. Rt.2001 s.1354, Rt.2003 s.841 og Rt.2004 s.28.

6.4.5 Kjæresteforhold

Et kjæresteforhold mellom domfelte og fornærmede vil kunne trekke i formildende retning. Momentet drøftes i Rt.2002 s.785, der det var tale om et relativt langvarig kjæresteforhold mellom to hvis aldersforskjell ikke var svært stor. Domfelte var 20 år, fornærmede var 13 år og 9 måneder. De straffbare handlinger fant sted før lovendringen av 2000, da minstestrafen for samleie var ett år. Førstvoterende viser til at forarbeidene til endringsloven ikke drøfter straffutmålingen i saker som gjelder seksuell omgang med kjæresten der aldersforskjellen er noe for stor til å kunne gi straffritak etter §195 fjerde ledd, samt at det heller ikke er noe i den allmenne utvikling som trekker i retning av strengere praksis enn tidligere på dette punkt. Tvert imot uttales det at det nok er grunnlag for å si at det har skjedd en viss utvikling i rettpraksis til å godta mer enn før når det gjelder forskjell i alder og utvikling.

Straffen settes til fengsel i ett år hvorav kun 30 dager gjøres ubetinget. Kjæresteforholdet, i samhold med en ikke alt for stor aldersforskjell, tillegges således vesentlig vekt i formildende retning i saken.

Også Rt.2002 s.1350, som gjaldt et kjæresteforhold mellom en 25 år gammel mann og en jente på 13 ½ år, fremhever Høyesterett at lovendringen primært tok sikte på andre og alvorligere seksuelle overgrep mot barn. Tross minstestrafen på to år ble kun tre måneder gjort ubetinget. Grunnen til at en større del gjøres ubetinget sammenliknet med Rt.2002 s.785 er at det var tale om samleie mellom barn og voksen, ikke barn og ungdom som over, samt manglende bruk av prevensjon.

I Rt.2005 s.1274 hadde en gutt på 18 år og 10 måneder hatt samleier med en jente på 13 år og 8 måneder. Flertallet på fire dommere tilla partenes nære forhold ”nesten samme betydning for straffutmålingen som et kjæresteforhold” og satt den ubetingede del av straffen til 60 dager. Mindretallet stemte imidlertid for en straffskjerpelse.

6.4.6 Tidsforløpet

Som nevnt under gjennomgangen av straffutmålingsmomenter ved voldtekt vil tidsforløpet i en del saker tillegges vekt i domfeltes favør. Dette gjelder også her.

At det kan gå lang tid mellom overgrep og anmeldelse i incestsaker, har sin bakgrunn i overgrepenes karakter. Betydningen av tidsforløpet i incestsaker avhenger av sakens alvor, det vil blant annet si hvor grove og hvor hyppige overgrepene har vært, og hvor lenge de har pågått, jfr. Rt.2001 s.408 med henvisninger til tidligere praksis. Den konkrete saken omhandlet de beskrevne massive overgrep mot et barnebarn gjennom en årrekke, og tidsforløpet kunne derfor bare tillegges begrenset vekt.

I Rt.2003 s.214 kunne ikke langt tidsrom, omkring 4 år, fra anmeldelse til endelig dom tillegges vekt i formildende retning grunnet sakens omfang. Domfelte hadde bestridt å ha begått de forhold han ble domfelt for, hvilket medførte at påtalemyndigheten måtte gjennomføre en meget omfattende etterforskning.

Tidsforløpet i form av lang saksbehandlingstid er tillagt vekt i formildende retning i flere dommer, se Rt.2004 s.1408, Rt.2005 s.544 og Rt.2006 s.164. I sistnevnte dom hadde det gått nesten fire år mellom pågripelse og endelig dom, hvilket ble tillagt noe vekt. Det ble da lagt særlig vekt på at det hadde gått to år fra forholdet ble anmeldt til tiltalte ble tatt ut, hvilket for øvrig hadde blitt kritisert av Riksadvokaten.

Også tidsforløpet i form av at saken samlet sett er blitt gammel kan tillegges vekt i formildende retning, jfr. Rt.2004 s.1949, hvor det hadde gått 10 år mellom overgrep og rettskraftig dom.

6.4.7 Tilståelse

I en rekke saker tillegges tilståelse vekt i formildende retning, fordi barnet da slipper å utsettes for belastningen av ikke å bli trodd.

Rt.2005 s.544 er et godt eksempel på vektleggingen av tilståelse. Dommen gjaldt hovedsakelig domfellelse for brudd på §195, men også for besittelse av barnepornografi. De straffbare handlinger tilsa i utgangspunktet en fengselsstraff på rundt to år, men da domfelte avga en uforbeholden tilståelse i forhold til bruddet på §195, og også hadde forklart seg om forhold ved barnepornografien som ellers ikke fullt ut ville ha blitt avdekket, ga den uforbeholdne tilståelsen grunnlag for en reduksjon i straffen med seks måneder. Straffen reduseres dermed med 25% grunnet tilståelsen. Straffen ble imidlertid ytterligere redusert grunnet lang saksbehandlingstid, og fastsettes til fengsel i ett år og tre måneder.

En uvanlig variant er det faktum at tiltalte selv melder fra om overgrepene, jfr. Rt.2005 s.1235. Saken gjaldt gjentatte tilfeller av seksuell omgang med to ti-årige gutter tiltalte var støttekontakt for, og domfellelsen omfattet således både §§195 og 193. Lagmannsretten hadde idømt fengsel i to år og tre måneder, og hadde da lagt til grunn at riktig straffereduksjon grunnet tilståelsen ville ligge på ca. 30% av hva som ellers ville ha vært idømt. Høyesterett kom imidlertid til at det burde gis en ytterligere straffereduksjon fordi saken gikk lengre enn en vanlig tilståelsessak, og fordi det utelukkende var det at tiltalte selv meldte fra om overgrepene som var årsaken til at saken ble avdekket. Denne omstendighet var så ekstraordinær at det ble gitt en ytterligere straffereduksjon ved at seks måneder ble gjort betinget. Det ble særlig lagt vekt på at seksuelle overgrep mot barn er svært vanskelig å oppdage. Det opplyses for øvrig at det ved reduksjonen også ble sett hen til at saken hadde blitt noe gammel.

Høyesterett viser for øvrig i dommen til en undersøkelse foretatt av Domstolsadministrasjonen, som viser at reduksjonen for tilståelse i praksis gjennomgående ligger på ca. 15-30%.

6.4.8 Domfeltes unge alder

Domfeltes unge alder vil kunne vektlegges i formildende retning. Dette ble tillagt stor vekt i Rt.2004 s.1949, der domfelte nylig var fylt 16 da han gjennomførte samleie med sin 9 år gamle søster. Straffen på 9 måneder ble i sin helhet gjort betinget, men det forelå også andre formildende momenter i saken.

I Rt.2005 s.29 var det sentrale spørsmål hvilket utslag det skulle gi at domfelte kun var 17 år og 9 måneder på gjerningstidspunktet. For en fullt voksen mann ville overgrepet i saken, samleie med en jente på snart 13, medført en straff på ubetinget fengsel i overkant av to år. Den av lagmannsretten fastsatte straff, fengsel i to år hvorav ett betinget, syntes for rettens flertall ikke å være for streng. Mindretallet stemte imidlertid for nedsettelse av straffen og viste til det prinsipp at det skal særlige grunner til for å benytte fengselsstraff overfor unge mennesker. Synspunktet vant imidlertid ikke frem.

6.4.9 Størrelsen på aldersforskjellen

Etter §195 siste ledd kan jevnbyrdighet i alder og utvikling medføre straffritak. Dersom dette vilkåret ikke anses oppfylt vil aldersforskjellen likevel kunne være et moment i formildende retning, jfr. Rt.2002 s.785 der partene hadde vært kjærester og aldersforskjellen var på seks år og tre måneder.

Aldersforskjell kan imidlertid også få betydning i motsatt retning, og medføre straffskjerpelse. Dette var tilfellet i Rt.2002 s.1350. Også der var partene kjærester, men aldersforskjellen utgjorde hele 11 ½ år og var "ikke (...) i nærheten av hva som kan begrunne straffritak etter §195 fjerde ledd". I dommen sees det hen til straffutmålingen i overnevnte dom, og uttales: "I den tidligere saken var det (...)tale om samleie mellom et barn og en ungdom, mens det i vår sak er tale om samleie mellom et barn og en voksen – noe som gjør forholdet atskillig grovere."

I Rt.2006 s.40 ble en aldersforskjell mellom domfelte og sakens fornærmede på mellom 7 år og 6 måneder og 9 år ansett for stor til å trekke i formildende retning.

6.4.10 Villfarelse om alder

Villfarelse om alder som straffutmålingsmoment ble behandlet i Rt.2004 s.28. Saken gjaldt samleie mellom en 33-årig mann og en jente på 13 år og åtte måneder, som hadde utgitt seg for å være 16. Lagmannsretten hadde tillagt villfarelsen vekt i formildende retning, hvilket ble avvist av Høyesterett. Det understrekes at noe av formålet med §195 første ledd annet straffalternativ er å verne 12-13 åringer, som ikke sjelden fremstår som eldre enn de er. Deretter slås følgende fast: ”Villfarelse om alderen vil ikke kunne tillegges nevneverdig betydning ved straffutmålingen med mindre domfelte, ut fra et strengt aktsomhetskrav, ikke er noe som helst å bebreide i så måte.”.

Det skal således svært mye til før en villfarelse om fornærmedes alder kan tale i formildende retning ved straffutmåling etter §195.²⁶

6.4.11 Domfeltes personlige forhold

Forhold knyttet til domfeltes person vil i noen tilfeller kunne tillegges vekt i formildende retning avhengig av sakens art og omstendighetene for øvrig. Dette kan for eksempel være at domfelte har psykiske problemer, jfr. Rt.2002 s.849 eller at domfelte har hatt en vanskelig oppvekst preget av omsorgssvikt, jfr. Rt.2004 s.1949.

I Rt.2003 s.841 ble en 32 år gammel mann idømt en fullt ut betinget straff for tre samleier med en 12-årig jente. Minstestrafen var fengsel i ett år da forholdet ble begått før

²⁶ Ved plenumsdommen i Rt.2005 s.833 ble det slått fast at det i §195 tredje ledd, bestemmelsen om at villfarelse om alder ikke utelukker straffeskyld, må innfortolkes et aktsomhetsreservasjon tilsvarende den i §196 tredje ledd, jfr. uskyldspresumsjonen i EMK art. 6 nr. 2. Dette er imidlertid en del av skyldspørsmålet, og derfor ikke gjenstand for drøftelse i foreliggende oppgave.

lovendringen. Årsaken til at straffen på to års fengsel i sin helhet ble gjort betinget var, i tillegg til tilståelse, svært spesielle forhold knyttet til domfeltes person, ”særlig hans svake kognitive og emosjonelle nivå”. Domfelte var sterkt hørselshemmet, hadde hatt en forferdelig skolegang med mye mobbing, vært mye ensom, og hadde på enkelte punkter fungert følelsesmessig på 11-12 års stadiet. Dommen var enstemmig, om enn avsagt under noe tvil.

På den annen side avvises vektleggingen av dette momentet i flere avgjørelser. Blant annet tillegges ikke omstendigheter som høy alder og svekket psykisk helse betydning i formildende retning i en grov incestsak inntatt i Rt.2001 s.408. Andre dommer som tar for seg momentet, men ikke tillegger det vekt, er Rt.2004 s.437 og Rt.2006 s.40.

6.4.12 Belastninger for domfelte

I enkelte saker fremheves ulike former for belastninger for domfelte som momenter som må tale i formildende retning.

Belastende presseomtale ble vurdert i Rt.2004 s.28, men fikk ikke noen betydning for saken. Retten fremhevet følgende: ”Når en mann i hans alder (33 år) gjennomfører samleie med en jente som, uansett hva hun selv opplyste, må ha fremstått som svært ung, ligger slik presseomtale likevel innenfor rammen av det påregnelige.”.

Belastende varetekt for ung lovbrøyer ble av én dommer fremholdt som et tungtveiende moment i Rt.2005 s.29, men fikk ikke gjennomslag hos flertallet.

Rt.2005 s.1707 representerer en noe spesiell variant. Denne gjaldt en fars seksuelle omgang med sin datter på 3 ½ år, der overgrepet ikke var blant de groveste. Domfelte tilsto umiddelbart da fornærmedes mor konfronterte ham, men moren ventet i underkant av ett år med å anmelde forholdet etter å ha konferert med fagfolk. Dette ble tillagt vekt i formildende retning, og det uttales: ”En mor må ha anledning til å vurdere hva hun vil gjøre

i et tilfelle som dette, men for domfelte må betenkningstiden ha vært en belastning.”. Grunnet tilståelsen og denne belastningen endte saken med fullt ut betinget straff.

6.4.13 Øvrige momenter

Manglende bruk av prevensjon utsetter fornærmede for risikoen for både graviditet og seksuelt overførbare sykdommer, og er et moment som trekker i straffskjerpene retning, jfr. Rt.2002 s.849, Rt.2002 s.1350 og Rt.2003 s.841.

Filming eller fotografering av overgrepene vil kunne være et moment som tillegges en viss vekt i straffskjerpene retning, da dette representerer en ekstra belastning for fornærmede. Dette vil gjøre seg gjeldende også der filming ikke er foretatt med tanke på omsetning, jfr. Rt.2003 s.841.

Hvor i aldersgruppen som omfattes av §195 fornærmede befinner seg er av betydning for straffutmålingen. Særlig får dette stor betydning i straffskjerpene retning ved overgrep mot små barn. Relevante dommer som fremhever *betydningen av fornærmedes alder* for straffutmålingen er Rt.2001 s.408, Rt.2004 s.1408, Rt.2005 s.29 og Rt.2005 s.544.

I Rt.2004 s.28 hadde en 33 år gammel mann hatt samleie med en jente på 13. I formildende retning hadde lagmannsretten lagt vekt på at *fornærmede tidligere hadde hatt samleie*, da med en jevnaldrende kjæreste. Høyesterett slo imidlertid fast at dette ikke fikk betydning i saken.

Gjentakelse er et moment av straffskjerpene karakter. Det må således gjøres et tillegg i straffen for dette, jfr. dom av 21.06.06, HR-2006-01090-A, der domfelte flere ganger tidligere hadde blitt straffet for overtredelser av strl. kapittel 19.

Det følger av én dom at det faktum at domfelte har *servert fornærmede alkohol* slik at han eller hun ble beruset er et straffskjerpene moment. Dette kommer til anvendelse selv der det ikke ble gjort for å oppnå seksuell kontakt, fordi overgrepet får en alvorligere karakter

når domfelte ikke tar hensyn til fornærmedes reduserte hemninger som følge av beruselsen, jfr. Rt.2004 s.755.

Representerer domfeltes opptreden et nærmest *planlagt opplegg* for å ha samleie med mindreårige jenter, vil dette kunne tillegges vesentlig betydning ved straffutmålingen, jfr. Rt.2006 s.40.

6.5 Straffutmålingsmomenter ved seksuell omgang med barn under 16 år – §196

6.5.1 Kort om jevnbyrdighet i alder og utvikling

Det er en del av skyldspørsmålet å avgjøre om vilkårene for å anvende §196 fjerde ledd er til stede, mens det er en del av straffespørsmålet å avgjøre om kompetansen skal brukes.²⁷

Foreligger de kumulative vilkår jevnbyrdighet i alder og utvikling, ”kan” straffen i det enkelte tilfelle falle bort, jfr. §196 fjerde ledd. Det må imidlertid foreligge særlige forhold for at det skal bli idømt straff der de som hadde den seksuelle omgang, var omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling, jfr. Rt.2005 s.1651.

I denne konkrete saken hadde lagmannsretten rettskraftig avgjort at domfelte og fornærmede var omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling, og Høyesterett kom under sterk tvil frem til at straff burde falle bort. Domfelte ble imidlertid straffet blant annet for en annen overtredelse av §196, til en straff av 45 dager ubetinget fengsel.

6.5.2 Aldersforskjell

Selv om vilkårene i §196 fjerde ledd ikke foreligger, vil nærhet i alder og utvikling være et moment ved straffutmålingen, jfr. Rt.2002 s.730 med videre henvisning til Rt.1999 s.1892. Fornærmede i saken var nylig fylt 14 år, mens domfelte var 19 da samleiene fant sted, og aldersforskjellen ble ansett ”klart for stor” til at fjerde ledd kunne få anvendelse. Ved den konkrete straffutmålingen ble nærhet i alder tillagt en viss vekt.

Er det imidlertid tale om et klart overgrep vil det ikke være grunnlag til å legge vekt på nærhet i alder, jfr. Rt.2005 s.101.

²⁷ Norsk lovkommentar, kommentar til straffeloven §196 fjerde ledd ved Matningsdal

Er det tale om en vesentlig eldre persons utnyttelse av en mindreårig, tillegges dette vekt i skjerpende retning, jfr. Rt.2005 s.126. Også i Rt.2004 s.278 legges det vekt på at domfelte var betydelig eldre enn fornærmede.

6.5.3 Betydningen av at partene ble kjent via Internett

At den første kontakten skjedde via Internett er et moment som kan tillegges vekt i enkelte saker. Rt.2002 s.844 gjaldt domfellelse for seksuell omgang med to jenter under 16 år, som domfelte hadde kommet i kontakt med over Internett. Det ble lagt til grunn at domfeltes motiv hovedsakelig var å få tilfredstilt et kortsiktig, seksuelt behov. Ved selve straffutmålingen fremheves ikke dette direkte som et særskilt moment, men det uttales tydelig at det legges vekt på at forholdet hadde noe preg av utnyttelse.

Også i Rt.2004 s.278, som gjaldt et kjæresteforhold mellom domfelte og fornærmede, kom partene i kontakt med hverandre via Internett. Førstvoterende viste til at lagmannsrettens mindretall vektla at det er svært lett for en voksen mann å komme i kontakt med mindreårige på Internett, og at dette kan skape sterke følelser hos den mindreårige som uten en voksens motforestillinger deretter blir gjenstand for spesiell oppmerksomhet fra en langt eldre mann. Førstvoterende var enig med lagmannsrettens mindretall i at ”mindreårige har behov for sterk beskyttelse mot seksuelle krenkelser i en slik situasjon”. Dommen er avsagt under dissens 3-2, som hovedsakelig refererer seg til vektleggingen av kjæresteforholdet. Mindretallet mente for øvrig det var uten betydning for den konkrete saken at den første kontakten skjedde via Internett.

6.5.4 Kjæresteforhold

Rt.2004 s.278, samme avgjørelse som nevnt over, inneholder drøftelser av vektleggingen av kjæresteforhold. Aldersforskjellen mellom partene var 13 ½ år, og domfelte var en voksen mann, skilt og far til to barn. Lagmannsretten hadde i formildende retning lagt vekt på at det eksisterte et gjensidig kjærlighetsforhold mellom de to. Høyesterett ser imidlertid annerledes på dette og fremhever at det derimot er ”*et helt sentralt moment* ved

straffutmålingen at domfelte *i det hele tatt* etablerte en slik kontakt med fornærmede at dette utviklet seg til et kjærlighetsforhold”, til tross for at han meget tidlig ble klar over at hun nettopp hadde fylt 14. (Min kursivering) Heller ikke det faktum at fornærmedes foreldre aksepterte forholdet tillegges vekt i formildende retning. Dommen ble avsagt under dissens 3-2, hvor mindretallet mente det forelå et oppriktig kjærlighetsforhold, som vanskelig kunne karakteriseres som utnyttelse.

Selv om det i den konkrete avgjørelsen var uenighet rundt vektleggingen av dette momentet, følger det at kjæresteforhold vil kunne være av betydning for straffutmålingen etter §196.

6.5.5 Handlingens grovhet

Enkelte saker skiller seg ut ved at de representerer klare, grove overgrep.

Rt.2002 s.897 omhandler en voksen manns samleie med en ung jente mens hun lå og sov. Forholdet ble begått før lovendringen i 2000 og gjaldt overtredelse av §§196 og 193, men ville i dag blitt bedømt som voldtekt. Domfelte ble i lagmannsretten idømt en mild straff av fengsel i 8 måneder hvorav 6 ble gjort betinget, hvilket også omfattet straff for overtredelse av våpenloven.

Førstvoterende uttaler: ”Ved bedømmelsen av handlingens objektive grovhet er mitt utgangspunkt følgende: Å gjennomføre samleie med en sovende eller på annen måte forsvarsløs person vil i sin alminnelighet måtte sees som en alvorlig forbrytelse, alvorligere enn det som reflekteres i Høyesteretts straffutmåling fra noen år tilbake. Det generelle straffutmålingsnivå må etter min mening gjenspeile en økt vektlegging av fornærmedes opplevelse av å være grovt krenket med de uoversiktlige virkninger dette kan tenkes å få.”.

”Det er ingen tvil om at senere års uttalte og utbredte rettsoppfatning om behovet for straffskjerpelser for grove seksuelle overgrep, også tar sikte på denne kategori lovbrudd. Dette er (...)kommet til uttrykk i straffeloven ved at forholdet nå bedømmes som voldtekt

(....). Lovendringen får ikke anvendelse i saken, men den rettsoppfatning endringen er utslag av, vil domstolene kunne tillegge betydning gjennom en gradvis skjerping av straffen, jf. førstvoterendes uttalelser i Rt.2001 s.1674.”

Straffen skjerpes deretter til ubetinget fengsel i 1 år. Dommen avsies imidlertid under dissens 4-1, der mindretallet stemmer for en straff av 1 år og 6 måneder. Før øvrig fremhever mindretallet at straffen etter lovendringen måtte ha ligget vesentlig høyere.

En annen avgjørelse som skiller seg ut ved sin grovhet er Rt.2005 s.101. Saken gjaldt samleie med en ung jente, begått av flere i fellesskap. En kort gjennomgang av faktum synes nødvendig for å få frem et helhetlig bilde av overgrepets grovhet. Fornærmede befant seg sammen med 8-10 unge menn og en annen jente. Hun nektet å drikke alkohol, men ble mer eller mindre tvunget til det og ble deretter ganske slapp og viljesløs da hun tidligere hadde inntatt antidepressive midler. De to domfelte, to tyveårige gutter, hadde seksuell omgang med fornærmede, blant annet hadde den ene ett samleie med henne, den andre to. Også flere andre hadde hatt seksuell omgang med fornærmede, uten at det kunne føres tilstrekkelige strafferettslige bevis for hvem det måtte være. Det var et visst samarbeid mellom de tiltalte når det gjaldt gjennomføringen av den seksuelle omgangen, og det ble lagt til grunn at de til dels oppmuntret hverandre til å ha seksuell omgang med fornærmede etter tur.

Førstvoterende uttaler at handlingens objektive grovhet må tre i forgrunnen ved straffutmålingen for overtredelse av §196 første ledd. Han viser til forarbeidenes uttalelser vedrørende overgrep utført av flere i fellesskap, der det uttales at disse innebærer økt risiko for skade og forsterkede elementer av hjelpeløshet og ydmykelse for offeret.

Overgrepet karakteriseres som ”dypt krenkende og nedverdiggende”. Høyesterett legger ikke skjul på at gjerningen ligger nært opp til voldtekt, da fornærmede ikke frivillig hadde innlatt seg på seksuell omgang med de domfelte. Det ble imidlertid ikke tatt ut tiltale for overtredelse av §192. Den seksuell omgang beskrives som ”et klart overgrep” og ”grov

utnyttelse”, hvilket måtte tillegges betydelig vekt ved straffutmålingen. Straffene ble ubetinget fengsel i henholdsvis 1 år og 1 år og 6 måneder.

6.5.6 Øvrige momenter

Manglende bruk av prevensjon utsetter offeret for fare for graviditet og kjønnssykdommer, og vil derfor kunne tillegges vekt i skjerpende retning, jfr. Rt.2002 s.730 og Rt.2005 s.126.

Fornærmedes handlemåte etter overgrepet ble tillagt en viss vekt i formildende retning i Rt.2002 s.730. Saken gjaldt straffutmåling for to samleier med en 14-årig jente, der fornærmede frivillig valgte å oppholde seg sammen med domfelte en periode etter overgrepet.

Også det forhold at domfelte *skjenket fornærmede alkohol* er et moment som trekker i straffskjerpende retning, jfr. Rt.2005 s.126.

Et av de få lovbestemte straffutmålingsmomentene er *tilståelse*. Relevante avgjørelser som tar hensyn til dette momentet er Rt.2002 s.1383, Rt.2003 s.453, Rt.2004 s.278 og Rt.2005 s.126.

I Rt.2005 s.101 legges det i formildende retning en viss vekt på *tidsforløpet* i form av lang saksbehandlingstid. Det hadde gått nesten 1 år og 5 måneder fra anmeldelse til tiltale ble tatt ut, hvilket karakteriseres som kritikkverdig lang tid. Saken gjaldt et grovt overgrep begått av flere i fellesskap, men selv her vil lang saksbehandlingstid tillegges en viss vekt i formildende retning.

I Rt.2002 s.1383 var *alvorlig tillitsbrudd* et klart skjerpende moment. Det beskrives som *graverende* at domfelte utnyttet gutten seksuelt etter å ha vunnet hans fortrolighet. (min kursivering).

Både i Rt.2002 s.897 og Rt.2002 s.1383 avviste Høyesterett lagmannsrettens vektlegging av *domfeltes personlige forhold* i de konkrete sakene. I sistnevnte dom, som gjaldt en voksen manns seksuelle omgang med en gutt under 16, hadde lagmannsretten i formildende retning vektlagt domfeltes egne problemer med skjult homoseksualitet. Høyesterett slo imidlertid fast at dette ikke kunne ha betydning i formildende retning. Heller ikke problemer domfelte hadde fått etter avdekkingen av de straffbare forhold kunne tillegges særlig vekt, da det måtte antas at slike handlinger vanligvis vil kunne være belastende både for domfelte og hans nærstående.

Det kan ha betydning for straffutmålingen *hvor i aldersgruppen fornærmede befinner seg*, jfr. Rt.2003 s.453 hvor det i straffskjerpende retning ble lagt betydelig vekt på at én av sakens tre fornærmede bare så vidt hadde fylt 14 år da domfelte hadde samleie med henne. Også i Rt.2004 s.278 ble det i skjerpende retning lagt vekt på at fornærmedes alder lå i nedre del av anvendelsesområdet til §196.

6.6 Hvilke straffereaksjoner benyttes?

6.6.1 Ubetinget/betinget fengsel – bruk av deldom

I det store flertall av dommene ilegges fengselsstraff, enten i sin helhet ubetinget eller i form av deldom. I noen få tilfeller er fullt ut betingede dommer ilagt.

Minstestraff for voldtekt til samleie, og samleie med barn under 14 år, er som nevnt to års fengsel. Det er imidlertid en rekke eksempler på at straffen også i disse sakene fastsettes som deldom, og i enkelte tilfeller er en betydelig del av straffen gjort betinget.

Av til sammen 33 voldtektsavgjørelser omhandler 5 forsettelig voldtekt til samleie av noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen²⁸. I 3 av disse benyttes deldom innenfor

²⁸ Rt.2002 s.1288, Rt.2002 s.1295, Rt.2004 s.39, Rt.2004 s.1902 og Rt.2005 s.663

rammen av minstestrafen. Felles for disse er at alle gjelder domfellelser for voldtekt av sovende kvinner.

Den første dommen avsagt etter lovendringen, der deldom benyttes innenfor rammen av fastsatt minstestraft, er Rt.2002 s.1288. Saken gjaldt straffutmåling for voldtekt til samleie av to jenter, som var fulle og lå og sov. I dommen vises det til Ot.prp.nr.28 (1999-2000) der departementet uttaler: "Ved å ta dem inn i voldtektsbestemmelsen (...)markeres [det] tydelig at samfunnet ser alvorlig på denne type handlinger – som kan være like straffverdige som de som tradisjonelt har vært bedømt som voldtekt." Førstvoterende uttaler imidlertid: "At det gjeld ei minstelengde for ei fengselsstraff, er rettsleg ikkje til hinder for at domstolane kan gi noko av fengselsstraffa på vilkår. (...)Rett nok er det gjennom lovgivningen fastsett ei minstestraft, og da er det grunn til å vere varsemd med å nytte vilkårsdom. Dette må sjølvsagt ikkje skje på ein måte som er i strid med siktemålet med lovendringa frå lovgjever. Men det er tale om konkrete utmålingar i einskildsaker, og det er også slik at lovgivar har lagt til grunn at det er tale om handlingar som *kan* vere like alvorlege som valdtekt. Etter mitt syn er det grunnlag for noko meir bruk av straffereaksjoner i det nedre sjiktet i desse hjelpesløysesakene enn i dei tradisjonelle valdtektssakene og i sakene der hjelpesløyse er framkalla med føremål å gjennomføre overgrep." Straffen settes til fengsel i 2 år og 6 måneder, hvorav ett år gjøres betinget.

Dommen er imidlertid avsagt under dissens 3-2, der mindretallet stemte for at straffen skulle settes over minstestrafen. Det fremheves at en bestemmelse om minstestraft som hovedregel innebærer ubetinget fengsel i minstetiden, og uttales: "Straffen ville ha et annet innhold dersom det regelmessig skulle bli anvendt deldom."

Dommen er av prinsipiell betydning. I ytterligere to voldtektsavgjørelser benyttes deldom innenfor minstestrafen, nærmere bestemt Rt.2002 s.1295 og Rt.2005 s.663.

I en kommentar til §192 i Norsk lovkommentar uttales det at Høyesteretts praksis i denne type saker synes skjerpet slik at hovedregelen er at straffen også i disse tilfellene i sin

helhet gjøres ubetinget, jfr. Rt.2004 s.39 og Rt.2004 s.1902²⁹. Slik jeg ser det er det imidlertid vanskelig å trekke noen klar konklusjon i den retning på bakgrunn av de nevnte avgjørelser. Rett nok uttales det i Rt.2004 s.39 at utgangspunktet er at minstestrafen skal utmåles som ubetinget fengselsstraff. I denne saken, der fengsel i 2 år og 6 måneder ble idømt, var det imidlertid tale om gjentakelsestilfelle, hvilket forhøyer strafferammen, og det uttales at det i slike tilfelle må helt spesielle omstendigheter til for å begrunne deldom i tilfeller der det er fastsatt en lovbestemt minstestraft. Den andre avgjørelsen, Rt.2004 s.1902 der fengsel i 2 år og 8 måneder ble ilagt, omhandlet voldtekt av en 15 år gammel jente der tre personer var sammen om handlingen, så også her var det tale om forhøyet strafferamme. Det uttales at forholdet var ”vesentlig grovere” enn i Rt.2002 s.1288 og Rt.2002 s.1295. I de mer alminnelige tilfellene av denne type voldtektssaker er det således etter min oppfatning ikke klare holdepunkter for at straffene er skjerpet.

Av de 28 dommene lagt til grunn for undersøkelsen etter §195, er det i 10 avgjørelser benyttet deldom innenfor rammen av minstestraft ved samleie³⁰. 7 av disse refererer seg til saker der den straffbare handling ble begått etter lovendringen, 3 er behandlet etter det tidligere regelverket. I ytterligere to saker er det gitt fullt ut betingede dommer³¹. Begge disse gjelder imidlertid domfellelser for handlinger begått før lovendringen. Til sammen er det altså i 12 avgjørelser om samleie med mindreårige etter §195 enten benyttet deldom innenfor rammen av lovbestemt minstestraft eller avsagt fullt ut betingede dommer.

6.6.2 Samfunnsstraff

Bestemmelsen om samfunnsstraff trådte i kraft 01.03.02 og avløste den tidligere bestemmelsen om samfunnstjeneste. Straffereaksjonen er hjemlet i straffeloven §§28a og b, jfr. §15.

²⁹ Norsk lovkommentar, kommentar til straffeloven §192 ved Matningsdal

³⁰ Rt.2005 s.1274, Rt.2005 s.1235, Rt.2005 s.564, Rt.2005 s.559, Rt.2005 s.29, Rt.2004 s.755, Rt.2002 s.1350, Rt.2002 s.849, Rt.2002 s.785 og Rt.2001 s.1354

³¹ Rt.2004 s.1949 og Rt.2003 s.841

Det er per dags dato kun avsagt én dom i Høyesterett etter innførselen av bestemmelsen om samfunnsstraff som drøfter denne form for straffreaksjon i en voldtektssak. Rt.2003 s.1455 gjaldt medvirkning til voldtekt av en 15 år gammel jente, der tiltalte kun var 15 år. Hun ble i lagmannsretten idømt samfunnsstraff i 300 timer, hvilket ble anket. Forsvareren gjorde gjeldende at det burde ilegges betinget dom grunnet domfeltes unge alder og hensynet til skolegang. Anken ble imidlertid enstemmig forkastet da retten anså det nødvendig med en reaksjon som ”markerer alvoret i handlingane”.

Saken er spesiell ved at tiltalte var svært ung, elev i 8. klasse på ungdomsskolen. Samfunnsstraff er ikke idømt i noen andre voldtektssaker behandlet i Høyesterett siden straffreaksjonen trådte i kraft i 2002.

Ved straffutmåling for brudd på §195 har samfunnsstraff blitt vurdert av Høyesterett i tre avgjørelser siden 2002. Prinsipiell viktig i dette henseendet er Rt.2004 s.327. Fornærmede var en jente på 7 ½ år, tiltalte var 17 ½. Den seksuelle omgang var ikke samleie. Tiltalte ble i lagmannsretten idømt samfunnsstraff i 240 timer. Påtalemyndigheten anket under henvisning til at straffen burde skjerpes, men anken ble under dissens 3-2 forkastet. Førstvoterende fremhever domfeltes unge alder samtidig som han uttrykker at det må kunne kreves at ungdom på hans alder er ”inneforstått med det forkastelige og straffbare i en slik opptreden.” Flertallet uttrykte adskillig tvil om det ville være tilstrekkelig med en straff som ikke ville innebære noen frihetsberøvelse. Det ble imidlertid lagt til grunn at det forelå ”klare individualpreventive hensyn til fordel for samfunnsstraff”.

Mindretallet, som gikk inn for en straffskjerpelse, la særlig vekt på at fornærmede nylig var fylt 7 år. Videre ble det fremhevet at det var tale om en meget alvorlig sedelighetsforbrytelse og at forholdene, sett i sammenheng med forarbeidene til lov om innførsel av samfunnsstraff, ikke tilsa at samfunnsstraff benyttes ved så grove sedelighetsforbrytelser. Lovgivers ønske om strengere straffer for grove sedelighetsforbrytelser mot barn, som klart kom til uttrykk i forarbeidene til lovendringen i

august 2000, ble tillagt stor vekt. Det uttales: ”Jeg finner det vanskelig ved straffutmålingen i denne sak, å se bort fra så vidt sterke uttalelser fra lovgiverens side”. Samfunnsstraff ble imidlertid idømt.

Etter dette har samfunnsstraff for brudd på §195 blitt drøftet i to høyesterettsavgjørelser, Rt.2005 s.559 og Rt.2005 s.564. Ikke i noen av disse ble samfunnsstraff idømt.

I Rt.2005 s.564, der domfelte var 21 år, slår førstvoterende fast følgende: ”I den nå foreliggende sak har domfelte ved tre anledninger hatt seksuell omgang til samleie med et barn under 14 år. Etter min mening er det *uansett* ved slike grove seksualovergrep ikke aktuelt med samfunnsstraff. Hensynet til straffens formål tilsier at ubetinget fengsel må idømmes når gjerningsmannen er voksen (...)” (Min kursivering) Dommen er avsagt av en enstemmig Høyesterett.

Avgjørelsene levner liten tvil om at det skal svært mye til for å anvende samfunnsstraff ved grove seksualforbrytelser. Kun ved ett tilfelle av brudd på §192 og ett tilfelle ved brudd på §195 er samfunnsstraff ilagt. Felles for disse er at domfelte i begge sakene var under 18 år på gjerningstidspunktet. Og i Rt.2005 s.564 ble det klart slått fast at det ikke er aktuelt å anvende samfunnsstraff der en voksen har gjort seg skyldig i grove seksualovergrep mot barn under 14 år etter §195. Det skal følgelig meget til for direkte å fravike et slikt prejudikat.

6.6.3 Forvaring

Forvaring som strafferettslig særreaksjon trådte i kraft 01.01.02, og erstattet den tidligere bestemmelsen om sikring. Forvaring innebærer at den forvaringsdømte kan holdes borte fra samfunnet så lenge det finnes å foreligge en nærliggende fare for gjentakelse, og kan kun anvendes der en tidsbestemt straff ikke anses tilstrekkelig til å verne samfunnet.

Forvaring er kun aktuelt for forbrytelsene angitt i strl. §39c første ledd nr. 1, deriblant alvorlige seksualforbrytelser.

Av samtlige dommer vedrørende straffutmåling etter §§192, 195 og 196 avsagt i Høyesterett etter innførselen av forvaringsinstituttet, er forvaring kun idømt i to saker.

Den første saken der forvaring drøftes er Rt.2002 s.889. Saken gjaldt incest, blant annet voldtekt til samleie av sønn. For fullstendighetens skyld medtas en beskrivelse av faktum. Domfelte hadde ikke kontakt med sin sønn fra sønnen var rundt 4 til han var rundt 15 år. Kontakten ble imidlertid gjenopprettet mens domfelte sonet en fengselsstraff. Overgrepene fant sted under besøk i morens leilighet samt ved ett besøk i fengselet. Flere av overgrepene ble videofilmet, og viste blant annet flere tilfeller av gjensidig analt og oralt samleie, to tilfeller hvor domfelte førte en dildo inn i sønnens analåpning og ett tilfelle av samleie mellom mor og sønn. Flere av overgrepene skjedde ved at domfelte tvang mor og sønn til å utføre handlingene ved å fremsette drapstrusler mot sønnen og hans fosterfamilie.

Høyesterett drøfter om vilkårene for forvaring er oppfylt, og beskriver forbrytelsene som ”(...)så grove at de ligger langt over den nedre grense for begrepet ”alvorlig seksualforbrytelse”.” Vilåret om nærliggende fare for gjentakelse voldte ingen tvil da domfelte tre ganger tidligere var dømt for grove seksualforbrytelser mot unge gutter, i alt 8 stykker, samt at han forgrep seg mot sin egen sønn mens han sonet straff for den siste av disse dommene. De rettspsykiatrisk sakkyndige uttaler følgende om domfelte: ”Observanden fremstår med en kald likegyldighet for andres følelser (...)Det antas å være en høy risiko for gjentakelse (...)”.

Det konkluderes med at en tidsbestemt straff ikke ville være tilstrekkelig til å verne samfunnet, og forvaring ble idømt.

Også i Rt.2002 s.1673, straffutmåling for i alt fem voldtekter i tillegg til enkelte andre overtredder, ble forvaring idømt.

Når det gjelder idømmelse av forvaring for overtredelser av §§195 og 196 ble dette drøftet i Rt.2004 s.606, som gjaldt straffutmåling for seksualforbrytelser begått mot tre barn.

Det fremheves at kravet til lovbruddets alvor må ses i sammenheng med at forvaring er en særdeles tyngende reaksjon i sin form som tidsubestemt straff. Forarbeidene drøftes, og det fremheves at det ved seksualforbrytelser først og fremst er voldtekt man har hatt for øye som grunnlag for forvaring, men at også overtredelser av §195 kan være aktuelle. Det blir lagt en viss vekt på at overtredelser etter §196 ikke er nevnt. Om dette uttaler førstvoterende: ”Jeg ser det da slik at det skal mye til før en overtredelse av §196 første ledd vil kunne være en alvorlig seksualforbrytelse innenfor rammen av straffeloven §39c. Ved overtredelser av §195 skal det atskillig mindre til, men heller ikke da vil enhver overtredelse uten videre kunne betegnes som en alvorlig seksualforbrytelse.”.

I den konkrete vurderingen uttrykkes atskillig tvil om alvoret i forbrytelsene, sett i forhold til forvaring, kan anses tilstrekkelig grove til å oppfylle vilkåret ”alvorlig seksualforbrytelse”. Uansett anses ikke vilkåret om nærliggende fare for gjentakelse oppfylt, og en tidsbestemt fengselsstraff på 2 år og 6 måneder idømmes.

Selv om forvaring ikke ble idømt, inneholder dommen prinsipielle drøftelser rundt hva som omfattes av vilkåret ”alvorlig seksualforbrytelse” i strl. §39c. Det fremgår av drøftelsen at det skal en del til før forvaring kan idømmes ved seksuell omgang med barn etter §195, men dette gjør seg særlig gjeldende ved brudd på §196. Det må i så fall være tale om en ”kvalifisert overtredelse” av §196 for at denne skal falle inn under klassifikasjonen alvorlig seksualforbrytelse i §39c nr. 1, jfr. premiss 14.

Dommene inntatt i Rt.2002 s.889 og Rt.2002 s.1673, som begge hovedsakelig gjaldt overtredelse av §192, er etter dette de eneste dommene vedrørende straffutmåling etter §§192, 195 og 196 avsagt i Høyesterett etter 01.01.02 der forvaring faktisk idømmes. Ikke i noen høyesterettsavgjørelser om straffutmåling for seksuell omgang med barn etter §§195 og 196 er forvaring idømt.

6.6.4 Rettighetstap

Rettslig grunnlag for idømmelse av rettighetstap er strl. §29. Rettighetstap kan enten bestå i at vedkommende fratras sin stilling eller fratras retten til å ha en stilling eller utøve en virksomhet eller aktivitet for fremtiden, og kan kun ilegges når allmenne hensyn tilsier det.

Av dommene lagt til grunn for undersøkelsen drøftes rettighetstap i to avgjørelser, Rt.2003 s.214 og Rt.2004 s.24. Den første avgjørelsen omhandlet en prests seksuelle overgrep mot sine tre døtre samt misbruk av stilling som sjelesørger for å skaffe seg utuktig omgang med en voksen kvinne. Han ble for alltid fradømt retten til å inneha stillingen som prest eller drive annen virksomhet hvor sjelesorg inngår, og det ble lagt til grunn at han åpenbart var uskikket til å drive den virksomhet rettighetstapet omfattet.

I Rt.2004 s.24 ble rettighetstap drøftet, men ikke ilagt.

6.7 Straffenivået

Grunnet begrensninger i oppgavens omfang har jeg ikke gjennomført noen utførlig undersøkelse av straffenivået på bakgrunn av domsgrunnlaget. Jeg har imidlertid sett på straffenivået i enkelte utvalgte sakstyper. Tallene baserer seg for enkelte av disse på et fåtall avgjørelser, da det er begrenset hvor mange dommer som er avsagt av Høyesterett innenfor hver kategori i tidsrommet undersøkelsen strekker seg over. De gir imidlertid en viss indikasjon på de ulike straffenivåene som gjør seg gjeldende.

6.7.1 Straffenivået ved voldtekt – §192

I domsgrunnlaget er det som nevnt kun én dom om fullbyrdet overfallsvoldtekt, der straffen ble satt til 4 års fengsel, og to forsøk på overfallsvoldtekt der straffene ble henholdsvis 2 år og 6 måneder, og 3 års fengsel, se punkt 6.3.1.

Til sammen 5 avgjørelser omhandler straffutmåling etter §192 første ledd bokstav b, jfr. annet ledd bokstav a, forsettelig voldtekt til samleie av person som var ute av stand til å motsette seg handlingen. Innenfor disse er det et stort sprik i utmålt straff, der mildeste straff er 2 års fengsel hvorav kun 90 dager ubetinget³², mens strengeste straff utgjør ubetinget fengsel i 2 år og 8 måneder³³. De to strengeste dommene, den sist nevnte og én annen der ubetinget fengsel i 2 år og 6 måneder ble idømt³⁴, inneholder imidlertid straffskjerpende momenter som gjentakelse eller at handlingen er begått av flere i fellesskap. I de tre øvrige dommene³⁵ er deldom innenfor minstestrafen benyttet i samtlige.

I de tre dommene som omhandler grov uaktsom voldtekt har det som tidligere nevnt ikke blitt idømt straff på mer enn 9 måneders ubetinget fengsel, se punkt 6.3.1.

6.7.2 Straffenivået ved seksuell omgang med barn under 14 år – §195

Av domsgrunnlaget omfatter 17 dommer brudd på §195 første ledd annet straffalternativ, samleie med barn under 14 år. Med unntak av ett svært grovt tilfelle av incest der straffen ble 5 års fengsel, er det ikke i noen av disse idømt strengere straff enn 2 år og 6 måneders ubetinget fengsel.

Av de 17 dommene gjelder 11 domfellelser for straffbare handlinger begått etter lovendringen i 2000, hvor minstestrafen ble satt til 2 års fengsel.³⁶ Av disse 11 sakene er det benyttet deldom innenfor minstestrafen i 7, slik at det kun er 4 tilfeller der ubetinget fengsel i 2 år eller mer idømmes. Gjennomsnittsstraffen for disse 11 sakene er 2 år og 2 måneder, hvorav 9 ½ måned betinget. Selv om det er stor variasjon mellom de enkelte

³² Rt.2005 s.663

³³ Rt.2004 s.1902

³⁴ Rt.2004 s.39

³⁵ Rt.2002 s.1288, Rt.2002 s.1295 og Rt.2005 s.663

³⁶ Rt.2006 s.40, Rt.2005 s.1274, Rt.2005 s.1235, Rt.2005 s.564, Rt.2005 s.559, Rt.2005 s.29, Rt.2004 s.755, Rt.2004 s.606, Rt.2004 s.28, Rt.2003 s.128 og Rt.2002 s.1350

sakene, gir dette en viss anelse om hvor straffnivået i denne type saker ligger etter det nye regelverket.

Når det gjelder de 6 øvrige sakene, avsagt etter det tidligere gjeldende regelverket med minstestraff på 1 år, er det avsagt enten rene betingede dommer eller deldom i alle sakene med unntak av den grove incestsaken nevnt over.³⁷

6.7.3 Straffenivået ved seksuell omgang med barn under 16 år – §196

Ut av domsgrunnlaget er kun 9 dommer sortert etter brudd på §196. Dette fordi domfellelser etter både §§195 og 196 er behandlet i forbindelse med §195. Av disse 9 dommene er det i 6 tilfeller ilagt straff på 120 dager ubetinget fengsel eller mindre. I de tre resterende ligger straffenivået på mellom 1 år og 1 år og 6 måneders ubetinget fengsel.

I flertallet av sakene er det således tale om lave straffer, klart lavere enn etter §195.

³⁷ Rt.2004 s.1949, Rt.2003 s.841, Rt.2002 s.849, Rt.2002 s.785, Rt.2001 s.1354 og Rt.2001 s.408

7 Borgelige rettskrav

7.1 Kort om ulike former for erstatning

Erstatning for skade på person og for andre personlige krenkinger m.m. følger av Lov om skadeserstatning av 13. juni 1969 nr.26 kapittel 3. Erstatning for skade på person skal dekke lidt skade, tap i fremtidig erverv og utgifter som personskaden antas å påføre skadelidte i fremtiden, jfr. skl. §3-1. Har skadelidte fått varig og betydelig skade av medisinsk art, svares særskilt menerstatning i henhold til skl. §3-2. Bestemmelsene i skl. §§3-1 og 3-2 gjelder tilsvarende ved erstatning for krenking eller mislig adferd som nevnt i strl. §§192-199 samt §200 tredje ledd, jfr. skl. §3-3.

7.2 Særlig om oppreisning

Den mest praktiske erstatningsformen i voldtektssaker er erstatning for skade av ikke økonomisk art, for såkalt voldt ”tort og smerte”. Hjemmelen for slik oppreisning er skl. §3-5.

7.2.1 Utviklingen av en objektiv norm for oppreisningsbeløpet i voldtektssaker

Erstatning utmåles som regel etter en helhetlig vurdering av de konkrete omstendighetene i den enkelte sak. Når det gjelder voldtektssaker er det imidlertid gjennom praksis oppstilt en veiledende, objektiv norm for oppreisningsbeløpet.

En slik objektiv norm ble for første gang fastsatt av Høyesterett i Rt.1988 s.532. I avgjørelsen uttaler førstvoterende at voldtektsforbrytelsen må anses som en så kvalifisert krenkelse at oppreisning normalt skal tilkjennes, når fornærmede krever det.

Om behovet for en veiledende norm uttales det: ”Det normale vil være at den fornærmedes oppreisningskrav, som i denne sak, blir fremmet av påtalemyndigheten i forbindelse med straffesaken(...). Det sentrale i straffesaken vil være behandlingen og pådømmelsen av selve straffekravet, og det vil som oftest neppe være praktisk mulig å gjennomføre en fullstendig bevisføring omkring de forhold som vil kunne ha betydning for utmålingen av oppreisning til den fornærmede. Det gjelder kanskje særlig spørsmålet om skadevirkningene ved krenkelsen og om skadevolderens økonomiske evne. (...)Det forhold jeg her har pekt på, taler etter min mening for at det vil være meget å vinne ved en normering av de oppreisningsbeløp som skal tilkjennes fornærmede i voldtektssaker. (...)Jeg understreker at det normalbeløp som stipuleres skal være veiledende; det vil selvsagt måtte være adgang til for den domstol som skal pådømme kravet å fastsette både et høyere og et lavere beløp når særlige forhold måtte tilsi dette. Men jeg forutsetter, om hensikten med en normering skal oppnåes, at det skal noe til for at dette skal skje.” Den objektive normen settes deretter til kr 30.000,-.

Dommen er av prinsipiell betydning idet den representerer en endring av rettspraksis på området ved innføring av en generell norm for oppreisning i voldtektssaker

Prejudikatet har blitt videreutviklet gjennom senere rettspraksis. I Rt.2003 s.1580 ble normen for oppreisning til voldtekts ofre økt til kr 100.000,-. Dette innebar en betydelig økning av den til da gjeldende normen sett i forhold til prisstigning. Førstvoterende uttaler om dette: ”Justert for prisstigningen svarer 30.000 kroner i 1988 til ca. 46.000 kroner i dag, slik at 50.000 kroner kunne være et naturlig beløp hvis man bare skulle foreta en slik justering. Spørsmålet er om det er grunnlag for å justere beløpet utover dette.”

Dommen reiste prinsipielle spørsmål, og i vurderingen av oppreisningsbeløpets størrelse heter det: ”Særlig viktig er det at det i de siste årtiene er kommet frem økt kunnskap om og innsikt i de skadevirkningene en voldtekt ofte vil ha for offeret, ikke minst når det gjelder virkningene på noe lengre sikt. Dette har ligget bak den skjerpingen av straffene for voldtekt som har skjedd særlig fra midten av 1990-årene, gjennom både rettspraksis og lovgivning. Lovgivende myndigheter har også flere ganger gitt uttrykk for at det er

ønskelig å høyne oppreisningen til voldtekts ofre. (...)Jeg er kommet til at det nå vil være riktig å foreta en reell økning av normen for oppreisningsbeløpet til voldtekts ofre, og at den da bør økes til 100.000 kroner.”

7.2.2 Differensiering i forhold til utvist skyld

Høyesterett avsa nylig en prinsipiell dom i forbindelse med oppreisningsnormen i voldtektssaker, som gjaldt oppreisning for grov uaktsom voldtekt, jfr. HR-2006-01463-A av 22.08.06. Normen ble her satt til kr 60.000,- da retten fant grunn til å differensiere beløpet i forhold til utvist skyld. Førstvoterende uttaler: ”Jeg er kommet til at de beste grunner taler for å differensiere mellom tilfellene der det foreligger forsettlig og grovt uaktsom voldtekt. (...)At straffnivået vil kunne være retningsgivende for nivået for oppreisning, er i samsvar med oppreisningsinstituttets preventive formål.”

7.2.3 Oppreisning til barn

Når det gjelder oppreisningsbeløp til barn utsatt for voldtekt ble det i Rt.2003 s.740 uttalt at dette bør være høyere enn for voksne. Denne dommen falt imidlertid før normen på kr 100.000 ble fastsatt, og beløpet ble den gang satt til kr 75.000,-. Det foreligger per oktober 2006 ingen nyere høyesterettspraksis som omhandler oppreisningsbeløpet til barn utsatt for voldtekt.

For oppreisning ved brudd på §§195 og 196 er det ikke oppstilt noen tilsvarende objektiv norm.

8 Konklusjon

Å konkludere ved å vise til hvordan lovendringen i 2000 har virket er vanskelig. Det forutsetter en grundigere undersøkelse av rettspraksis i perioden før lovendringen trådte i kraft, og ville vært av for stort omfang i forhold til denne fremstillingens begrensinger. Jeg ønsker imidlertid å fremheve enkelte punkter jeg mener er av spesiell interesse.

Dette gjelder for det første bruk av deldom innenfor rammen av lovbestemt minstestraff. Dette har som nevnt blitt anvendt i flere voldtektssaker av sovende personer, og i større grad i avgjørelser vedrørende samleie med barn under 14 år. Lovgivers intensjoner var klare; å skjerpe straffene for grovere seksualforbrytelser.

Barn skal vernes mot seksuelle overgrep, og lovens ordlyd gir klart uttrykk for at det bør reageres strengt på samleie med barn under 14 år. Betydelig bruk av deldom kan medføre en uthuling av minstestraffens reelle innhold. Selv om det i enkeltsaker kan være forhold til tilsier en mildere straff, bør dette være forebeholdt unntakstilfellene dersom minstestrafen skal ha en funksjon.

Riktignok bør det utvises forsiktighet med henhold til drastiske endringer i straffutmålingen innenfor samme type handlinger, men når det er tale om lovendringer av den karakter som kapittel 19 gjennomgikk i 2000 stiller saken seg etter mitt syn annerledes. Lovendringen hadde et klart formål om å oppfylle de økende krav om strengere straffer for grove seksualforbrytelser.

Når det gjelder voldtekt av sovende, hadde Høyesterett etter lovendringen en god anledning til å sette en standard for å fremheve det straffverdige ved utnyttelse av hjelpeløshet. I stedet ble den første slike saken avgjort med deldom. Det kan stilles spørsmål ved domstolenes oppfyllelse av lovgivers intensjoner i dette henseendet. Riktignok er

domstolen uavhengig, også i forhold til politiske ønsker, men der det er tale om lovendringer som her stiller det seg annerledes.

Også når det gjelder grov uaktsom voldtekt er det etter min mening grunn til å heve straffnivået. Det er i dag gjeldende rett at straffnivået for grov uaktsom voldtekt skal ligge markant lavere enn ved forsettelig voldtekt, og lengste straff for denne type voldtekt avsagt i Høyesterett til nå er 9 måneders ubetinget fengsel. Ved grov uaktsom voldtekt av sovende sees det ved straffutmålingen hen til straffnivået i saker som gjelder forsettelig voldtekt av sovende, for så å sette straffen markant lavere enn dette, jfr. Rt.2006 s.471. Det lave straffnivået for voldtekt av sovende manifesterer seg således videre også til slike saker. Selv om grov uaktsom voldtekt er den mildeste formen for overtredelse av §192, er det tale om saker der det funnet bevist utover enhver rimelig tvil at voldtekt har funnet sted. Voldtekt er blant de mest krenkende overgrep en kan oppleve, og straffer på maksimalt 9 måneders fengsel omfatter etter mitt syn ikke skadevirkningene et slikt overgrep kan medføre.

Utstrakt bruk av deldom har også en side til rettsstillingen til ofre for seksuelle overgrep generelt. Fastsettelse av straffer på akkord med lovgivende myndighets vilje bidrar ikke til å styrke deres rettsvern.

På generelt grunnlag kan det stilles spørsmål ved straffens allmennpreventive virkning ved milde straffer for enkelte former for voldtekt og seksuell omgang med mindreårige.

Rettsikkerheten til ofre for seksuelle overgrep i Norge beror ikke alene på formell beskyttelse av loven. Den beror også på antall saker som blir gjenstand for rettergang. Og den beror på at det i de sakene som faktisk blir behandlet for domstolene utmåles straffer som gjenspeiler straffverdigheten i overgrepet. Det kan stilles spørsmål om sistnevnte er oppfylt i det norske rettssystemet i dag.

9 Litteraturliste

Hagerup, Francis. *Almindelig borgerlig straffelov af 22 Mai 1902 og Lov om dens ikrafttræden af samme dato*. Kristiania, 1903.

Høigård, Cecilie og Snare, Annika. *Kvinnens skyld. En nordisk antologi*. Oslo, 1993

Kjerschow, P. *Almindelig borgerlig straffelov av 22 mai 1902 og Lov om den almindelige borgerlige straffelovs ikrafttreden av 22 mai 1902*. Oslo, 1930.

Kjerschow, P. *Straffeloven og Loven om betingede Straffedomme*. Kristiania, 1896.

Norsk lovkommentar. Magnus Matningsdal m.fl. Bind 1. Oslo, 2005

Sundt, Eilert. *Om sædelighetstilstanden i Norge*. Bind 1. Christiania, 1857

10 Elektroniske dokumenter

Statistisk sentralbyrå. *Kriminalstatistikken* [online]

Lovbrudd anmeldt, etter type lovbrudd. 1993-2005

Tilgang: http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2006-02-13-04.html

Hennum, Ragnhild. *Den rettslige behandlingen av voldtekt – hvorfor har Norge fått kritikk fra FN?* [online]

Tilgang: <http://www.krisesenter.com/materiell/pdf/ragnhild.pdf>

Justis- og politidepartementet. Høringsnotat – ny straffelov: forslag til generelle regler om formildende og skjerpene omstendigheter i straffutmålingen, og om skjerpning av reaksjonen for de alvorligste lovbruddene (domstolsbestemt prøveløslatelse), kapittel 2. 2005 [online]

Tilgang: http://odin.dep.no/jd/norsk/dok/hoering/paa_hoering/012041-080130/hov002-bn.html

11 Lovregister

1842	Lov angaaende Forbrydelser av 20de August 1842 (Kriminalloven)
1902	Almindelig borgerlig Straffelov av 22 mai 1902 nr.10 (Straffeloven)
1969	Lov om skadeserstatning av 13. juni 1969 nr.26
2000	Lov nr. 76/2000 (endringslov til straffeloven)
2005	Lov nr.29/2005 (endringslov til straffeloven)

12 Register over forarbeider

1896	Straffelovkomisjonens motiver til utkast til almindelig borgerlig straffelov
1997	NOU 1997:23 Seksuallovbrudd
2000	Ot.prp.nr.28 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)

13 Domsregister – domsgrunnlaget for undersøkelsen

Rt.2001 s.98	Rt.2003 s.214	Rt.2004 s.1902
Rt.2001 s.411	Rt.2003 s.453	Rt.2004 s.1949
Rt.2001 s.408	Rt.2003 s.495	Rt.2005 s.101
Rt.2001 s.1713	Rt.2003 s.496	Rt.2005 s.29
Rt.2001 s.1674	Rt.2003 s.625	Rt.2005 s.126
Rt.2001 s.1354	Rt.2003 s.740	Rt.2005 s.149
Rt.2002 s.443	Rt.2003 s.841	Rt.2005 s.544
Rt.2002 s.448	Rt.2003 s.1248	Rt.2005 s.556
Rt.2002 s.730	Rt.2003 s.1455	Rt.2005 s.559
Rt.2002 s.785	Rt.2003 s.1561	Rt.2005 s.564
Rt.2002 s.844	Rt.2004 s.23	Rt.2005 s.663
Rt.2002 s.849	Rt.2004 s.24	Rt.2005 s.1235
Rt.2002 s.889	Rt.2004 s.252	Rt.2005 s.1274
Rt.2002 s.897	Rt.2004 s.278	Rt.2005 s.1651
Rt.2002 s.917	Rt.2004 s.28	Rt.2005 s.1707
Rt.2002 s.1210	Rt.2004 s.32	Rt.2006 s.37
Rt.2002 s.1288	Rt.2004 s.327	Rt.2006 s.40
Rt.2002 s.1295	Rt.2004 s.39	Rt.2006 s.164
Rt.2002 s.1350	Rt.2004 s.437	Rt.2006 s.471
Rt.2002 s.1383	Rt.2004 s.606	Rt.2006 s.513
Rt.2002 s.1673	Rt.2004 s.755	HR-2006-01090-A
Rt.2002 s.1701	Rt.2004 s.1035	HR-2006-01130-A
Rt.2003 s.128	Rt.2004 s.1408	
Rt.2003 s.196	Rt.2004 s.1553	

14 Domsregister – samtlige domshenvisninger i teksten

Rt.1926 s.996	Rt.2002 s.1288	Rt.2004 s.755
Rt.1964 s.18	Rt.2002 s.1295	Rt.2004 s.1035
Rt.1966 s.387	Rt.2002 s.1350	Rt.2004 s.1408
Rt.1970 s.1110	Rt.2002 s.1383	Rt.2004 s.1553
Rt.1974 s.1674	Rt.2002 s.1673	Rt.2004 s.1902
Rt.1988 s.532	Rt.2002 s.1701	Rt.2004 s.1949
Rt.1994 s.1552	Rt.2003 s.128	Rt.2005 s.29
Rt.1996 s.362	Rt.2003 s.196	Rt.2005 s.101
Rt.1999 s.363	Rt.2003 s.214	Rt.2005 s.126
Rt.1999 s.919	Rt.2003 s.453	Rt.2005 s.149
Rt.1999 s.1892	Rt.2003 s.625	Rt.2005 s.544
Rt.2001 s.408	Rt.2003 s.740	Rt.2005 s.556
Rt.2001 s.411	Rt.2003 s.841	Rt.2005 s.559
Rt.2001 s.1354	Rt.2003 s.1248	Rt.2005 s.564
Rt.2001 s.1674	Rt.2003 s.1455	Rt.2005 s.663
Rt.2001 s.1713	Rt.2003 s.1561	Rt.2005 s.1235
Rt.2002 s.443	Rt.2003 s.1580	Rt.2005 s.1274
Rt.2002 s.448	Rt.2004 s.24	Rt.2005 s.1651
Rt.2002 s.730	Rt.2004 s.28	Rt.2005 s.1707
Rt.2002 s.785	Rt.2004 s.32	Rt.2006 s.37
Rt.2002 s.844	Rt.2004 s.39	Rt.2006 s.40
Rt.2002 s.849	Rt.2004 s.252	Rt.2006 s.164
Rt.2002 s.889	Rt.2004 s.278	Rt.2006 s.471
Rt.2002 s.897	Rt.2004 s.327	Rt.2006 s.513
Rt.2002 s.917	Rt.2004 s.437	
Rt.2002 s.1210	Rt.2004 s.606	

HR-2006-01090-A av 21.06.06

HR-2006-01130-A av 27.06.06

HR-2006-01463-A av 22.08.06